

בסייעתא דשמיא

קונטרס

באר בשדה

יבאר דיני שביעית
בגידולי בתים וחצרות

- מהדורת ביקורת -

בני ברק

שנת "ה'שס"ג ב'ולך' שלום" לפ"ק
שמיטה תשפ"ב

זיכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמת

ר' רחמים בנימין כהן גינדי ז"ל

בן אברהם והלנה

נלב"ע י"א אייר תשס"ב

ת. נ. צ. ב. ה.

לעילוי נשמת

מרת גולדה זלבה רפאל כהן ז"ל

בת שרה וזאב וולף

נלב"ע ה' מנחם אב תשע"ח

ת. נ. צ. ב. ה.

©

כל הזכויות שמורות

בכל ענייני הקונטרס ניתן לפנות בדוא"ל:

Otiot613@gmail.com

הערות והארות יתקבלו בברכה

(כ"ב המעוניינים לקבל קונטרס זה בדוא"ל יפנו לכתובת הנ"ל)

תוכן העניינים:

סימן א' - דין בית וחצר לעניין תרומות ומעשרות	ז
סימן ב' - דין בית וחצר לעניין שביעית	כד
סימן ג' - דין עציצים בשביעית בבית ובחצר	מא
סימן ד' - דין גידולי חממות בשביעית	מט
סימן ה' - עוד נפק"מ בבית ובחצר בשביעית	נד
סיכום ענייני שביעית המתבארים בקונטרס זה	נח

על פי הבאר

הנני להגיש בס"ד בפני היושבים באהלה של תורה מאשר זיכני ד' לברר ולחדש בס"ד בעניין דיני שמיטה בגידולים שצמחו בבתים ובחצרות והמסתעף לעניין תו"מ, תפילתי ותקוותי שיתקבלו הדברים ויעלו לרצון.

קראתי לקונטרס 'באר בשדה' יען וכולו סובב את דרשת הירושלמי מן הפסוק הכתוב בשמיטה 'שדך לא תזרע' וכו' כמבואר בפנים, וגם כדי לרמזו בו את שמי.

מטרתי בקונטרס זה הינה לעורר את לב הלומדים לנושאים הנידונים כאן מתוך תקווה שתהיה מהם תועלת ושעל ידם יתלבנו הדברים לאמיתה של תורה לעניין הלכה, ברצוני להדגיש שאף שהדברים נכתבו בלשון בירור הלכה לאסוקי שמעתתא, מ"מ חלילה מלסמוך עליהם למעשה בלא הוראה ממי שהוא ראוי לכך.

בכמה מקומות ציינתי לאיזה ספר בלא להביא את דבריו במלואם, אדגיש כאן שנקטתי בדרך זו גם כשדבריו מסכימים עם מה שכתבתי קודם לזה וגם כשדעתו שונה.

התורה והברכה לכל אלו שסייעוני בלימוד ובבירור הסוגיות אם במישורין אם בעקיפין, וכן לכל העוזרים והמסייעים בהבאת הדברים לדפוס.

ואשא תפילה לפני הקב"ה שינחני בדרך אמת ויאיר עיני במאור התורה שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ואשמח בהם, כי ד' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה.

ב. ח.

סימן א'

דין בית וחצר לעניין תו"מ

א.

למעוטי בית דווקא, וכל שאינו גדל בבית דינו שהוא כגדל בשדה.

דרשת הירושלמי

איתא בירושלמי (ערלה פ"א ה"ב) רבי יוחנן בשם ר' ינאי אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה, ופטור מן המעשרות דכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא "השדה", ובשביעית צריכה (מספקא לן וצריכא למבעי, פני משה) דכתיב ושבתה "הארץ" שבת לד' וכתיב "שדך" לא תזרע וכרמך לא תזמור. והוא בעיא דלא איפשטא.

מקום שאינו שדה אך גם אינו בית

והנה יש לעיין במה שאמרו בירושלמי שאילן שנטעו בבית פטור ממעשרות, כיצד הדין במקום שאינו לא שדה ולא בית, כגון חצר, אם יהיה דינו שחייב במעשרות או שיהיה דינו שפטור.

דמדרשת הפסוקים שדרשו מהפס' עשר תעשר כל תבואת זרעך היוצא השדה נראה דרק בשדה אמרה התורה דחייבת בתו"מ, אבל כל המקומות האחרים פטורים, ואין לחלק בהם ולומר שרק בית פטור אבל מקומות אחרים יהיו חייבים.

אך מלשון הירושלמי יש מקום לומר גם לאידך גיסא דדוקא אילן שנטעו בתוך הבית פטור אבל בכל מקום אחר חייב, ומש"כ בפס' שדה י"ל שדרשו חכמים דאתא

[ואין להקשות דאם אף חצר פטורה מדוע נקט הירושלמי אילן שנטעו בתוך הבית, אדרבה היה לו להשמיענו חידוש טפי דאף בחצר פטור ממעשרות, ופרט שבחצר מצוי יותר שנוטעים וזורעים, משא"כ בבית.

דיש לומר שנקט כן משום דין ערלה, שהוא הדין הראשון, ובהא מסכתא קאי, ובערלה הדין דחייב בכל מקום, והשמיענו חידוש טפי שאף בבית שאי"ז דרך גידולו כלל, ואינו מצוי כלל, אעפ"כ חייב בערלה.

וכיוצא ב"ל במאי דנקט אילן ולא זרעים, אע"פ שבזרעים יש חידוש טפי לעניין מעשרות (שאינן חיוכם מה"ת לכ"ע), מ"מ נקט אילן משום ערלה, ועי' להלן (סק"ב) עוד תי' בזה]. ונ"ל דתליא בקמאי כאשר יתבאר:

דעת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות מעשרות (פ"א ממעשר ה"י) פסק כהך סוגיא שאילן שנטעו בתוך הבית פטור ממעשרות, אלא שהוסיף וז"ל: ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם שהרי תאנה העומדת בחצר חייב לעשר פירותיה אם אספן כאחת, עכ"ל.

וביאר הכסף משנה דהוכחת הר"מ מתאנה העומדת בחצר היא משום דדעתו שדין חצר

כלום דחצר שנטעה או שזרעה היינו שדה ולא עוד אלא מקבע נמי קבעה. עכ"ל.

הוכחת הראב"ד

וביאר הכס"מ דמחלוקת ר"ע וחכמים שהביא הראב"ד היא בירושלמי פרק בתרא דמעשרות (ה"ב) וקאמר עלה זרע בחורבה והביאה שליש וסיכך על גביו על דעתיה דר"ע התוספת חייב על דעתייהו דרבנן התוספת פטור זרע בבית והעביר הסכך על דעתיה דר"ע התוספת פטור על דעתייהו דרבנן התוספת חייב משמע דלדברי הכל זרע בבית פטור, ומשמע להראב"ד דהיינו לומר דאף מדבריהם פטור דסתם פטור לגמרי משמע.

וכת' ע"ז הכס"מ דאינו מוכח דאיכא למידחי ולומר דלא קאמר דפטור אלא מדאורייתא, אבל מדרבנן חייב, וכ"כ הרידב"ז והמהריק"ו.

ובדרך אמונה (בביאור הלכה) ביאר דהראב"ד סבר דמש"כ פטור לגמרי משמע, דומיא דמש"כ מקמי הכי לגבי סוריא דפטור, ושם בודאי פטור לגמרי כי בסוריא אין חיוב תו"מ מה"ת וע"כ דפטור אף מדרבנן. ומשוי"כ הזכיר הראב"ד את דין סוריא. והרמב"ם לא חש לזה וסבר דהא כדאיתא והא כדאיתא.

ובמהריק"ו כת' לתרץ עוד דאפי' דהר"מ לא חייב מדרבנן אלא רק באילנות דומיא דההיא תאנה, ומה שפטור בירושלמי בסוגיית חורבה היינו רק בזרעים. (וראה מה שכתוב בסמוך מהחזו"ע ומה שאקשה בזה).

כדין בית וגם בה יש פטור ממעשרות מדאו', כי גם חצר אינה בגדר שדה שחייבה התורה, ולכן ממה שמצינו שיש חיוב מעשרות בחצר הוכיח הרמב"ם שחייבו חכמים לעשר הפירות אף במקום שמן התורה פטורים, ומתוך כך פסק שאילן שנטעו בתוך הבית חייב במעשרות מדינא דרבנן.

הרי לן דלדעת הרמב"ם אף חצר דינה כבית ופטורה מתו"מ מן התורה, וד"ז נראה פשוט מכל מפרשי הרמב"ם, בכס"מ הנ"ל, וברדב"ז ובמהריק"ו שם, גם מהשגת הראב"ד נראה שהבין כן בדעת הר"מ. וכ"כ בהדיא בס' שערי צדק לבעל החיי אדם (פ"ב ה"ה), ובערוך השלחן העתיד (הל' מעשרות סי' צ"ב ס' כ"א), ובתורת הארץ (פ"ו הכ"ה), ובשו"ת להורות נתן (ת"י סי' עה) ובשו"ת נתן פריו (שביעית סי' ב' סע' ט-י), ובחוט שני (שביעית ח"א בשער הציון ק"ג). ועוד רבים.

ובהמשך (סק"ד) אי"ה אביא את פי' החזו"א בדעת הרמב"ם ומה שיש לדון בדבריו.

דעת הראב"ד

בהשגות הראב"ד (שם) פליג וסבר דאילן שנטעו בתוך הבית פטור ממעשרות בין מדאו' ובין מדרבנן, וז"ל: אילן שנטעו בתוך הבית וכו' עד אם אספן כאחת. א"א לא נראה כן בגמרא דמעשרות שנחלקו ר"ע וחכמים בתבואה שהביאה שליש ביד עכו"ם בסוריא ומכרה לישראל והוסיפה דר"ע אזיל בתר שליש ראשון וחכמים בתר שליש אחרון עיין באותה שמועה והראיה שהביא מחצר אינה

ביאור הכס"מ בדעת הראב"ד

עמ"ש הראב"ד דהראיה שהביא הרמב"ם מחצר אינה כלום דחצר שנטעה או שנזרעה היינו שדה, נחלקו בביאור דבריו.

הכס"מ כתב דטעמו מדגרסי' בירושלמי פ"ג דמעשרות (הלכה ד') עלה דההיא תאנה שהיא עומדת בחצר וכו' תני בשם רבי נחמיה חצר שהיא נעדרת הרי היא כגנה אוכלין בתוכה עראי וכו' תני זרע רובה חייבת נטע רובה פטורה אמר רב חסדא והוא שנטעה לגויה של חצר הדא ילפא מן ההיא וההיא ילפא מן הדא הדא ילפא מן ההיא זרע רובה חייבת והוא שתהא נעדרת וההיא ילפא מן הדא שאם היתה נעדרת הרי היא כשדה והוא שעידר רובה, ומשמע להראב"ד בירושלמי פירושא דמתניתין הוא לומר דמתניתין מיירי בחצר שהיא נעדרת וא"כ הרי היא שדה ממש וא"כ הרי דין פירותיה דין הפירות הנטועים בשדה שהם חייבים דשפיר קרי ביה היוצא השדה משא"כ בנוטע בבית דלא קרינן ביה היוצא השדה.

וכת' ע"ז הכס"מ ויש לתמוה עליו דהא בירושלמי לא קאמר דמיקריא שדה אלא בנעדרה רובה דוקא ועוד דלא מיקריא שדה אלא בזרע אבל לא בנטע והראב"ד עצמו כתב כן בפ"ד וא"כ מתניתין דמיירי באילן פשיטא דלא מיקרי שדה כיון דאין כאן זרע ואפילו אם זרע מאחר שלא נעדרה רובה אין כאן שדה א"כ שפיר מייתי רבינו לאילן שנטעו בתוך הבית.

[ונ"ל דמ"ש הכס"מ דיש לתמוה על הראב"ד, כוונתו על מה שהשיג הראב"ד על ראיית הר"מ ש'אינה כלום', ומשמע מדבריו שד"ז מוכח מן הסוגיא, וע"ז הקשה הכס"מ דאין זה מוכח. דאל"כ הרי הכס"מ בעצמו ביאר דלהראב"ד הירושלמי הוא פירושא דמתני' וא"כ לדעת הראב"ד בוודאי מתני' בהא מיירי, ומה יש להקשות על דבריו שהסוגיא יכולה להתפרש באופן אחר. ובאמת עיקר כוונת הכס"מ שאין להקשות משם על הרמב"ם כי אין הפירוש מוכח. אבל מ"מ כיון שאפשר לפרש הסוגיא שם כהראב"ד שוב אין הוכחת הרמב"ם מוחלטת].

וראה ברדב"ז ובמהריק"ו שג"כ ביארו דברי הראב"ד באופן שהעמיד הראב"ד את הסוגיא דתאנה בחצר שנעדרה רובה ונזרעה, והקשו גם הם על דבריו.

ונראה מדבריהם שסברו דכל מה שסובר הראב"ד לחייב בחצר הוא מתקנת חכמים שתיקנו שתהא החצר כשדה, וסבר דכשם שתיקנו כן לעניין קביעות מעשר כך תיקנו גם לעניין תו"מ מגידולי חצר, ולכן ס"ל דרק כשנעדרה ונזרעה שהיא כשדה לעניין קביעות אז היא מתחייבת בתו"מ כשדה, אבל כשלא נעדרה ונזרעה גם חצר פטורה, ומתוך כך הקשו מה שהקשו.

ביאור המרכה"מ בדעת הראב"ד

אמנם המרכבת המשנה חולק עכ"ז ומפרש דמש"כ הראב"ד דהראיה מתאנה אינה כלום כוונתו בזה דהא כל מה שתיקנו שחצר

היא, ולכן אפי' לא נזרעה רובה לא נפיק משם שדה, כיון שעכ"פ ראויה לזריעה. ולכן תאנה העומדת בחצר דינה שחייבת במעשרות כשדה, אבל אין להוכיח ממנה כלום לאילן שנטעו בתוך הבית.

וגם לדבריו אפ"ל דלהראב"ד חצר חייבת מה"ת, ולא הוכיח מדין קביעות מעשר אלא רק לעניין שהיא ראויה לזריעה.

ובספר תורת הארץ (פ"ו הכ"ה) כתב בדומה לדבריו שהראב"ד בא לדחות את ראיית הרמב"ם מחצר לבית, וס"ל דאין להוכיח זה מזה, דשאני חצר דבנעדרה רובה וכו' נעשית כשדה, ומשום"כ גזרו רבנן אף בשלא נעדרה אטו נעדרה, אבל בבית שבשום פעם לא הוא כשדה אין לגזור כלל לעניין מעשר, אך ע"ש שסיים דלפי"ז גם להראב"ד בחצר חייב רק מדרבנן כל זמן שלא נעדרה רובה.

ויש לי לציין בכאן למש"כ בס' קובץ השמיטה (הוצ' מכון ירושלים בעמ' תרמ"ב) שהחזו"א כתב דאף בבית אם נטע את כולו או רובו שם בית בטל מיניה והוה ליה שדה וחייב במעשר, ואף אם אילנות לא מבטלי זרעים מיהא מבטלי. וצ"ע.

עוד בדעת הראב"ד

וראיתי בספר שערי צדק (פ"ב ה"ה) שכתב שחצר יש אומרים שדינה כבית וי"א שדינה כשדה, וציין לרמב"ם ולראב"ד, משמע שהבין דלהראב"ד כל חצר חייבת כשדה, אף שלא נעדרה רובה ונזרעה. וגם בחזו"א (מעשרות סי' ז' סק"ה) משמע דלהראב"ד כל

קובעת למעשר כבית זה רק מדרבנן אבל מדאור' חצר כשדה, וכשם שחצר כשדה לעניין קביעות מעשר מדאור' כך גם היא כשדה לעניין שחייבת בתו"מ מדאור', אלא דמ"מ החמירו חכמים לעשותה כבית לעניין קביעות שאם צירף חייב, ונמצא לדבריו דבחצר יש דיני בית ודיני שדה, דיני בית שבצירף קובעת לעשר ודיני שדה שחייבת בתו"מ מה"ת. מבואר מדבריו המרכה"מ דלדעת הראב"ד כל חצר חייבת מה"ת ולא תליא אם נעדרה ונזרעה, (וראיתי גם בעה"ש העתיד שפירש כך בדעת הראב"ד, בהל' מעשרות סי' צ"ב ס' כ"א).

ושם מבאר דהרמב"ם ס"ל שחצר פטורה ממעשרות מה"ת כבית, וממה שמצינו שחייבת בתו"מ מדרבנן מוכח שגם בבית חייב מדרבנן, ואין לחלק ולומר דרק בחצר גזרו, כי א"כ נמצא שגזרו בחצר ב' גזירות דסתרי אהדדי, כי גזרו לעניין חיוב מעשרות שחצר כשדה, וגם גזרו לעניין קביעות מעשרות שחצר קובעת כבית, אלא ודאי דאף בית חייב במעשרות, ולכן מה שגזרו שקובעת כבית אי"ז סותר לגזירה שגידולי חצר חייבים בתו"מ כי גם בית חייב בתו"מ מדרבנן, אע"פ שהוא קובע למעשר.

ביאור הדרך אמונה בדעת הראב"ד

וראיתי בדרך אמונה (פ"א ממעשר ה"י בביאור הלכה) שפירש דברי הראב"ד באופן אחר שסובר שכיון שחצר אם נעדרה רובה דינה כשדה, ובבית אף בנעדר רובו אינו כשדה ונשאר דינו שפטור, אלמא דחצר בת זריעה

ועל כן אפרש בזה מש"כ בסוגיא שם בס"ד:

חצר שאינה קובעת למעשר

בירושלמי מעשרות (פ"ג ה"ד) מבואר דכשם שבית קובע למעשר (לעניין שאין אוכלין בו אכילת עראי) כך גם חצר קובעת למעשר, אך מתבאר שם דפעמים שחצר נהפכת להיות כשדה ושוב אינה קובעת למעשר. ונחלקו הרמב"ם והראב"ד שם בגירסת סוגיא זו ובפירושה ומתוך כך באו לידי מח' לעניין הלכה. ואפרש בזה שיטותיהם בס"ד:

איתא בירושלמי מן הברייתא, תני בשם ר' נחמיה חצר חריב נעדרת חריב היא כגינה אוכלין בתוכה עראי, א"ר שמלאי הלכה כר' נחמיה. עוד איתא שם ברייתא נוספת, תני, זרע רובה חייב (כבית) נטע רובה פטורה (כגינה ושדה), וא"ר חסדא נטע רובה פטורה והוא שנטע לנויה של חצר.

ואמרו ע"ז בירושלמי דהבריות למדות זו מזו, ועל כן זרע רובה חייבת והוא שתהא נעדרת. וכן חצר שהיא נעדרת חריב היא כשדה והוא שעדר את רובה של החצר.

אלא שבהבנת הסוגיא יש כמה קושיות. א. במה שאמרו זרע רובה חייב והיא שתהא נעדרת קשה דהא עידור הוא סיבה לפטור ולא לחייב. ב. עוד קשה דמשמע הכא דעידור לבד אינו מספיק לפטור עד שיזרע, ואילו בהמשך איתא דחצר שהיא נעדרת פטורה כשדה אם עדר את רובה, ומשמע שא"צ זריעה כלל. ג. עוד קשה במה שאמר ר"ח נטע רובה פטורה והוא שנטע לנויה של

חצר חייבת כשדה ואפילו כשלא נעדרה ונזרעה.

ב.

אימתי חצר נהפכת להיות כשדה

והנה לשיטת הר"מ כשם שמדאורי' חצר אינה קובעת למעשר כבית ושלעניין קביעות מדאורי' דינה כשדה, ואעפ"כ אי"ז סיבה לחייב את גידולי החצר מדאורי' כשדה, א"כ הוא הדין נמי שגם אחר שתקנו חכמים שסתם חצר קובעת, אך הוסיפו ואמרו שחצר שנעדרה וכו' נשאר דינה שאינה קובעת אלא חריב היא כשדה, אין משם ראיה לחייב את גידוליה בתו"מ מן התורה, כי דין קביעות מעשר לחוד ודין תו"מ מגידולי חצר לחוד.

אך אפשר דבאמת לעניין קביעות סברו חכמים לחייב בכל חצר כבית, ומה שבנעדרה רובה וכו' אינה קובעת הוא משום שהיתה דעת חכמים דכבר אינה חצר אלא שדה, ובשדה לא תקנו. ובאמת מסתבר לימר כן, כי הסברה אומרת שאם ינהג אדם בחצרו מנהגי שדה, יש לדון בה שיהיה דינה נהפך להיות כשדה, ובזה יובן נמי מה שאמרו בירושלמי הפטור מתו"מ באילן שנטעו בתוך הבית אף שאי"ז מצוי, כי בחצר אין הדין מוחלט, כי פעמים שדינה להיות כשדה.

ואימתי אומרים כן, ומה השיעור בזה, נראה דיש ללמוד ד"ז מסוגיית קביעות מעשר (וכשם שלעניין קביעות מעשר בחצר שהוא מדרבנן חילקו חכמים בין חצר סתם לחצר שנוהגים בה כשדה, כך נאמר גם לעניין חיוב גידולי חצר בתו"מ לדעת הרמב"ם).

דינה להיות שחייבת וקובעת למעשר, כדין בית.

[נראה ברידב"ז (על הירושלמי שם) שכתב דמש"כ והיא שתהא נעדרת קאי על הרישא אך יש לגרוס והיא שלא תהא נעדרת, ולפ"ד יוצא חילוק דין דבנעדרה ונזרעה תהא פטורה כשדה, וע"ש דמה שאמרה הגמ' חצר שהיא נעדרת הרי היא כשדה והוא שעדר רובה, שמפרש שזה קאי דווקא בנזרעה, ובלא נזרעה חייבת. אמנם מדברי הר"מ נראה שלא סבר כך].

בהשגות הראב"ד השיג על שיטת הר"מ וז"ל: א"א נראה לי שהסוגיא בירושלמי בטעות, וגם הוא הרבה בטעותה, והעיקר שאם נזרעה רובה פטורה שהזרעים עושים אותה שדה, אבל אם נטעה רובה חייבת שהנטיעות אינן מוציאות מידי יישוב, והכי איתא בעירובין, ואמרין בירושלמי א"ר חסדא והוא שנטע לנוי חצר, ותו אמרין התם הדא ילפא מההיא וההיא ילפא מהדא, הדא ילפא מההיא שזרע רובה והוא שתהא נעדרת, וההיא ילפא מהדא שאם היתה נעדרת שהיא כשדה והוא שיעדר רובה, זהו הדרך הנכון והישר וזהו העיקר, עכ"ל.

והרש"ס מפרש את סוגיית הירושלמי לדעתו וכותב דהראב"ד משנה הגירסא וגורס היפכא, זרע רובה פטורה נטע רובה חייבת, ודעתו כן משום דמצינו בסוגיית עירובין בדין קרפף שהוא יותר מב' סאתיים שהוקף לדירה דהוי הקף ושרי לטלטל בכולו, נזרע רובו הרי הוא כגינה ואסור, ניטע רובו הרי

חצר, דנטיעה לנוי היא סיבה לחייב (שישאר דינה להיות כחצר ולא תשתנה להיות שדה).

ומתוך כך כתבו המפרשים (הרא"פ והר"י קורקוס), דמה שאמרו והיא שתהא נעדרת לא קאי על הרישא דברייתא אלא על הסיפא, על דין נטע רובה פטורה, שדין זה הוא דווקא כשהיא נעדרת (המהרי"ק גורס כן בגמ', והרא"פ רק מפרש דאף דמייתי רישא עיקר כוונתו על הסיפא). ולדבריהם חצר שנעדרה רובה פטורה, ואם אחר העידור זרע או נטע אזי יש חילוק, שזריעה אינה פוטרת, ואדרבה היא מבטלת את הפטור שהיה מחמת העידור, ונטיעה פוטרת אם נטעה רובה לנויה של חצר (והסברא בזה כת' הכס"מ דנטיעה של נוי היא קבועה ועתידה להתקיים ולכן היא פוטרת).

[בכס"מ ג"כ הלך בדרך זו אלא שהוא פירש דמש"כ והיא שתהא נעדרת, זה קאי על הרישא אך הפירוש הוא שזרע רובה חייבת אע"פ שהיא נעדרת. ועי' פני משה].

ומתוך כ"ז פירשו את דעת הרמב"ם שכתב (פ"ד ממעשר הי"ד) חצר שהיא נעדרת הרי היא כגינה ואוכלין בתוכה עראי. והוא שיעדר רובה (משמע שא"צ זריעה או נטיעה, ואדרבה:) ואם זרע רובה אין אוכלין עראי וכן אם נטע רובה. ואם נטע לנוי חצר הואיל והיא נעדרת הרי זה אוכל עראי מאותן אילנות, עכ"ד. הרי לדעתו חצר פטורה כשדה רק בנעדרה רובה, או בנעדרה רובה ונטעה לנויה של חצר. אבל בנזרעה ממשיך

הרי זה אוכל עראי "מאותן אילנות", והנה עיקר ההלכה כבר פירשתי, שדעתו דבנטעה רובה לנוי חצר מהני לעשות את החצר כשדה לעניין שאוכלין בה עראי ואינה קובעת למעשרות, אבל מה שכתב "מאותן אילנות" זה אינו מן הסוגיא שם, ואף אם כתב כן משום שכך הוא אורחא דמלתא, עדיין קשה למה לא השמיענו דאף בפירות הגדלים בשדה שחייבם מה"ת שאפשר לאכלם עראי בהך חצר. אלא נראה מכאן שסובר דאילנות אלו חייבים מה"ת כמו בשדה, ולכן לא חש לפרש בהדיא שאף גידולי שדה נאכלים עראי בלא מעשר בהך חצר, אף שסובר שהדין כן. ולע"ע לא ראיתי מי שעמד על לשון הר"מ בזה וצ"ע.

ג.

אם הרמב"ם והראב"ד לשיטתם

בחזון עובדיה תו"מ (עמ' מ"ב) חידש שהרמב"ם שמחמיר בתו"מ מדרבנן בבית וחצר היינו דווקא בפירות האילן (וכ"כ המהריק"ו בפ"א ממעשר ה"י לחד פירושא) ולשיטתו קא אזיל שכתב (פ"א ממעשר ה"ט) שתו"מ של אילנות הם מדאו', ולכן גזרו בהם בית אטו שדה [ולדבריהם אע"פ שמש"כ הר"מ שאילן שנטעו בתוך הבית פטור ממעשרות אי"ז דווקא באילן אלא ה"ה זרעים, מ"מ מש"כ אח"כ ויראה לי וכו' היינו באילן דווקא, אבל בזרעים פטור], והראב"ד שחולק ע"ז (שם) וס"ל שאין חיוב מן התורה אלא רק בדגן תירוש ויצהר, אבל שאר אילנות חייבים במעשר רק מדרבנן, ולפיכך אילן שנטעו בתוך הבית פטור לגמרי ולא

הוא כחצר ומותר, ועי' עוד ברש"ס שם דבנעדרת לחודה סגי, אף בלא נזרעה. אמנם הגר"א שם פליג ע"ז.

והמפרשים כתבו דאין להקשות על הר"מ מסוגיית עירובין כי סובר שיש לחלק בין עירובין למעשרות (עי' כס"מ ורי" קורקוס, ומראה"פ ועוד).

סיכום הדברים דנחלקו הר"מ והראב"ד אימתי דין חצר משתנה להיות כשדה לעניין שאינה קובעת עוד למעשר ואוכלין בתוכה עראי. דעת הרמב"ם דחצר כשדה רק בנעדרה רובה ונטעה לנויה של חצר, או בנעדרה רובה סתם שלא נזרעה אח"כ. ולדעת הראב"ד חצר כשדה בנעדרה רובה ונזרעה, או בנטע רובה אף בלא עידור אם אי"ז לנויה של חצר ואין נאה לשבת שם. ובדין נעדרה רובה בלא נטיעה או זריעה נחלקו בדעתו (הרש"ס והגר"א).

וכיון שכן נ"ל דאף לעניין חיוב גידולי חצר במעשרות יש להחמיר ולחוש דבאופנים הנ"ל יהיו חייבים אף מדאו' גם להסוברים שסתם חצר פטורה מדאורייתא. ונפק"מ שלא לעשר מחצר סתם על חצר זו.

אכן, אף אם ננקוט כחומרי דמר ודמר, להחמיר כהרמב"ם והראב"ד יחד, אכתי אין זה מצוי כלל בחצרות כמו אלו שישנם כיום, שיהיה דינם כשדה, כי אין רגילים לעדור או לנטוע או לזרוע רובה של חצר.

ולענ"ד יש לדייק מלשון הרמב"ם במש"כ (שם) ואם נטע לנוי חצר הואיל והיא נעדרת

מה"ת, וכן הזורע על הגג שחייב מה"ת (כמש"כ הר"מ פ"א ממעשר הי"א), וכן הזורע בספינה, וגם גבי הזורע בבית איתא בירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ב) שאם העביר הסכך חייב. ולכן פירש דודאי חצר חייבת במעשרות מה"ת, ורק בית פטור, והרמב"ם לא הביא ראיה מתאנה העומדת בחצר אלא דלא נימא דהוי כהכניסן דרך גגות שפטור ממעשר כיון שאין כאן כניסה דרך שער, והוכיח הרמב"ם מתאנה בחצר שחייבת במעשר אע"פ שלא הכניס הפירות דרך שער. (ראיתי גם במראה הפנים בירושלמי מעשרות שם כת' כביאור זה. ועי' שו"ת אבן ישראל ח"ח סי' ע"ד שמבאר דברי הר"מ באופן מחודש, ודרך קצת בדרך החזו"א).

הערות בדברי החזו"א

והנה החזו"א נדחק מאוד בביאור דעת הרמב"ם, ופירושו מחודש שלא כהבנת הראב"ד והמפרשים בדעת הר"מ, גם בשערי צדק ובערוך השלחן הנ"ל ועוד כתבו דלהרמב"ם חצר דינה כבית, ועי' הערות טל תורה (לרבי מאיר אריק) ע"ד הירושלמי.

ובדרך אמונה (שם) העיר עוד דלפירושו נמצא שהרמב"ם לא הביא שום ראיה לחידושו שבבית יש חיוב מעשרות מדרבנן, ותירץ די"ל דהרמב"ם למד כן מהתוספתא, דאיתא בתוספתא דבצלים שהופרשו מהם תו"מ והשרישו אח"כ שלא בכוונה בקרקע העליה פטורים ממעשרות (כ"ז ע"פ הירושלמי שם ועי' סק"ח מה שאכתוב בזה ובביאור דעת הר"מ), והוקשה לר"מ מה אירא שהשרישו שלא בכוונה, תיפוק ליה

גזרו עליו חכמים שגזרה לגזרה לא גזרינן. וע"ש שכתב משום כן שהנוהג כדעת הראב"ד שלא לעשר כלל מאילנות הגדלים בבית אין מזניחין אותו כיון שדעת רוב הפוסקים כדעתו שפירות האילן אינם חייבים בתו"מ מן התורה.

אלא שלענ"ד יש לדחות ד"ז ממאי דאיתא במשנה (מעשרות פ"ג מ"ט) שיש חיוב תו"מ בגידולי חצר אף באבטיח וכוסבר וסיאה (רוזמין, תפארת ישראל) ואזוב (ועתר, פיה"מ להר"מ) והקורנית (חסה, פיה"מ להר"מ). והרמב"ם פסק כן (פ"ב מתרומות ה"ב ופ"ד ממעשר הי"ז והי"ח) וזה אע"פ שחצר פטורה מדאו' כמו בית להר"מ, כי מ"מ חייבו חכמים.

וראה עוד מה שאכתוב בסוגיית בצלים שהשרישו בעלייה, ובדעת הרמב"ם בזה (בסק"ח).

ושמא לא הרגיש במש"כ הר"מ דחצר כבית, כמו שנראה מהמשך דבריו בדין גידולי חממות בשביעית וממ"ש ביבי"א (ח"ט יו"ד סי' לא) בזה, וצ"ע. גם דברי הר"י קורקוס צ"ע. ועי' תורת הארץ (פ"ו ס"ק כ"ה).

ד.

ביאור החזו"א בדעת הרמב"ם

בחזון איש (מעשרות סי' ז' סק"ה) חידש טובא בביאור דעת הרמב"ם, וכתב דאי אפשר לפרש שדעתו דבחצר אין חיוב מעשרות מדאו', כי כל הנזרע בקרקע היינו שדה, דאטו מי גרע מעציץ נקוב שחייב במעשרות

(משמע), מוכח דבחורבה ובית שנטלה ממנו התקרה שכתוב שחייב היינו אף מדאו'.

ומשמע בהדיא דדוקא בבית עם תקרה פטור מדאו' מתו"מ, אבל כשאין תקרה חייב מדאו' כבשדה.

ואף למש"כ המהריק"ו דבורעים מודה הר"מ דפטור לגמרי, יש להקשות א"כ מדוע בחורבה ובית בלא תקרה חייב, והרי אינם שדה, וחכמים לא החמירו בזרעים יותר מעיקרא דדינא דאו'.

גם יש להוכיח מסוגיא זו שלהראב"ד אין חילוק בין החצרות וכל חצר חייבת כשדה אפי' לא נעדרה ונזרעה, דאל"כ קשה אף לשיטתו מדוע בחורבה ובית בלא תקרה חייב בתו"מ, אחר שסובר שחכמים לא גזרו כלל.

וביותר הדבר קשה בדברי מפרשי הר"מ שהרי כת' בהדיא שלדעת הרמב"ם חצר פטורה כבית, וסמוך ונראה ממש הביאו את סוגיית הירושלמי בדינא דחורבה, ולא עמדו על קושי בזה, ונראה מדבריהם דהיה פשיטא להו דאין משם קושיא כלל מאיזה טעם.

ומה שהבאתי מס' דרך אמונה דאפי' לתרץ ולאוקמי דמיירי התם בנעדרה רובה ונזרעה, ולכן חייב שם אף שאינם שדה. קשה לפרש כן בדעת מפרשי הרמב"ם שסתמו ולא חילקו. מה גם דלא מצינו שנאמר כן אלא רק בחצר שנעדרה, אבל בית שנעדר לא נהפך לשדה, אף לא לעניין קביעות מעשרות.

שאינם גדלים בשדה, ומכאן הכריח שבית חייב במעשרות מדבריהם. ומה שלא חש לפרש בהדיא מקור לדבריו הוא מחמת שפסק כן בהלכה שאח"כ.

ולענ"ד תירוץ זה קשה להולמו דהא מן התם הוכיח החזו"א דחצר חייבת מה"ת בתו"מ, שהרי כתב להוכיח דא"א שחצר חייבת רק מדרבנן כי מאי שנא מגג שכתב הרמב"ם שחייב מדאו'. ומשכך איך יפרש דמכאן מקור דין הר"מ לגזירת חכמים בבית, וצ"ע. וראה מה שאכתוב בזה עוד.

ועל מה שהוכיח החזו"א מגג ועצין וספינה ומבית שהעביר הסכך, כת' בדרך אמונה דלולי דבריו אולי י"ל כדעת הראב"ד והאחרונים ז"ל דלהר"מ גם בחצר אין חיוב מה"ת, ומה שמצאנו חיוב מעשרות בכל אלו יש לדחות דמיירי בנעדר רובן דאז הו"ל כשדה, וכדין חצר שנעדרה.

ה.

על ראיית החזו"א מחורבה ובית

מקום יש עימי לעמוד בהך עניינא, דהנה החזו"א עמד בדברים קצרים בקו' אלימתא, שהקשה כיצד אפי' לפרש דברי הר"מ דחצר פטורה מתו"מ מה"ת מטעם שאינה כשדה, והרי בהדיא אמרו בירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ב) שהזרוע בבית או בחורבה שסיכך על גביה פטור ממעשרות, והזרוע בחורבה או בית שניטלה ממנו התקרה חייב במעשרות, וממה שכת' המפרשים שסובר הר"מ דמה שאמרו פטור היינו מדאו' אבל מדרבנן חייב (ובכך תי' את קו' הראב"ד שסובר דפטור לגמרי

צא ולמד מאילנות הגדלים בצידי דרכים וכד' שלא עלה על לב אף אחד לפוטרים מן המעשרות אע"פ שאינם גדלים בשדה הנזרעת, כי אע"פ שאינם בשדה ממש, מ"מ לא הופקע שם השדה ע"י שם אחר כבבית או בחצר.

ומדאייתנין להכא לא קשה כלום מחורבה ומבית שהעביר ממנו הסיכון, כי אמנם אינם כשדה ממש לעניין זריעה וכד' אך מ"מ מחמת קילקולם כבר אינם מיוחדים ואינם מיועדים לאיזה דבר, ונתבטל מהם שם בית שהיה להם, ולכן י"ל שאילן הגדל בתוכם חייב בתו"מ אע"פ שאינו גדל בשדה.

ובס' משמרת השביעית (פ"ד הע' 10) תירץ באופ"א די"ל דכשיש בית אז אף החצר חשובה אגב הבית כבית, כי אף היא משמשת לדירה, אך כשבטל הבית אף החצר בטלה, ובית שנחרב לא מתבטל דינו עד שיפול הגג. וכת' שם עוד דמרפסת פתוחה בודאי לא גרע מחצר ולדעת הכס"מ והרדב"ז דינם כבית.

[ויש לדון בדבריו במה שאמר שאם נחרב הבית אף החצר חייבת, אף שלא נחרבה, ונראה מדבריו דכל מה שחצר פטורה הוא מחמת שהיא סמוכה לבית, וזה קשה כי מלשנא דקרא משמע שכל שאינו שדה פטור, וא"כ אז יש לחצר סיבת פטור בפנ"ע, ולא רק כי סמוכה לבית, ומדוע לתלות את דין החצר בבית הסמוך לה. וקצת ראייה לזה דאם סובר שבחצר אין סיבת פטור לעצמה, וכל מה שהיא פטורה זה רק מחמת הסמיכות

ואף דאפ"ל דבכה"ג שנחרב הבית או שנטלה ממנו התקרה אזי כבר אינו בית אלא דומה לחצר, ובחצר אם נעדרה רובה וכו' נהפכת לשדה, ולכן חייבים שם בתו"מ.

אך לדעת הר"מ אי אפשר לומר כן, כי לדעת הר"מ אף חצר שנעדרה ונזרעה אינה נהפכת לשדה, אלא רק בנעדרה בלא זריעה, או בנטעה רובה לנוי, ולהעמיד דבהא מיירי זה קשה מאוד דבירושלמי כתוב רק שזרע בבית או בחורבה. ולא נזכר כלל עידור או נטיעה.

ועלה בדעתי לבאר בזה דבר חדש בס"ד, דהנה מה שאמרו בירושלמי שאילן שנטעו בתוך הבית פטור מן המעשרות ודרשו כן מן הפס' עשר תעשר כל תבואת זרעך היוצא השדה [ובשביעית צריכה], נראה דאפשר לפרש הך דינא בג' דרכים:

הדרך האחת דרק בשדה ממש יש חיוב מעשרות וכל שאינו שדה פטור, ולכן חצר פטורה. והדרך השניה דרק בבית יש פטור תו"מ, אבל חצר ושאר מקומות חייבים.

אך נראה לפרש בזה דרך שלישית על דרך האמצע, והיא דמהפס' היוצא השדה למדו דדוקא בשדה חייב וכל שאינו שדה פטור, אך מ"מ סברו חכמים שאין הפטור בכל המקומות, אלא דווקא במקום שייחודו ויעדוהו לדבר אחר עד שפקע ממנו שם שדה ונשתנה שמו להיות שם אחר, כגון בית וכגון חצר, שיש בהם יעוד לדבריהם ונשתנה שם.

בקרקע העליה, ומה שלא חש לפרש בהדיא מקור לדבריו הוא מחמת שפסק כן בהלכה שאח"כ. וראה שם מה שהערתי ע"ז, וא"כ שגם לשיטת החזו"א מוכרחים לפרש דהדין בבצלים הוא רק מדרבנן. אזי שוב אין הוכחה משם שחצר חייבת מן התורה.

אך יען ויש ללמוד מסוגיא זו עוד לדין תו"מ ואף לדין שביעית, ארחיב בה כפי הבנתי והשגתי.

ח.

בצלים שהשרישו בעליה

איתא במשנה (פ"ה דמעשרות) בצלים שהשרישו בעליה טהרו מלטמא (כי מחובר אינו מקבל טומאה, אבל פטורים ממעשרות דלעניין מעשרות הם נחשבים תלושים), עוד איתא שם נפלה עליהן מפולת והן מגולין הרי אלו כנטועים בשדה (בנפלה עליהן מפולת הבצלין מכוסים כדרך גדילתן ולכן הם כנטועים בשדה וחייבים במעשרות). ובתוספתא שם (מעשרות פ"ג ה"י) מבואר שדין שביעית כמעשרות, וכשחייבים במעשרות גם שביעית נוהגת בהם, וכ"ה בירושלמי שם.

עוד ראה בירושלמי שם מה שאמר ר' יוחנן בשם ר' ינאי ונראה מדבריו שסובר שאף בצלים שהשרישו בעליה אם רוצה בהשרשתן חייבים במעשרות, ומה שכתוב במשנה שפטורים מיירי באינו רוצה בהשרשתן דווקא.

א"כ יש להוכיח מסוגיא זו דיש חיוב תו"מ ושביעית אף בעליית הבית, כשרוצה

לבית, אזי יש לו לפטור אף שדה אם היא סמוכה לבית, וזה לא מצאנו].

ו.

על ראיית החזו"א מעציץ וספינה

מה שהקשה החזו"א מעציץ נקוב ומספינה גוששת, אמאי חייבים בהם בתו"מ והרי אינם דומים לשדה כלל. אין זה קשה כ"כ, דמכיון שיונקים מן הקרקע שתחתיהם דינם להתחייב כמותה, וקיומם ע"ג קרקע אינו מפקיע ממנה שם שדה שיש לה. אכן אם יהיו ע"ג קרקע שפטורה ממעשרות גם הם יהיו פטורים.

ז.

על ראיית החזו"א מזורע בגג

עוד יש לי להעיר על מה שהקשה החזו"א מדין הזורע בגג וציין למש"כ הר"מ בפ"א ממעשר הי"א, הנה המעיין שם יראה שדברו בבצלים שהשרישו בעליה, וא"כ קשה משם אף לדעת החזו"א שסובר דחצר חייבת ורק בית פטור, כי שם נראה שבית חייב, ומוכרחים לתרץ כמש"כ האור שמח דהר"מ אזיל בזה לשיטתו בהלכה שקודם לכן, שיש חיוב אף בבית מדרבנן, ולכן הסמך דין זה להלכה שקודם לכן, אבל מדאו' באמת פטור. וכ"כ הירידב"ז בתוס' הרי"ד סוף מעשרות.

וכבר הבאתי שבדרך אמונה (שם) העיר ע"ד החזו"א שלשיטתו קשה מהיכן למד הרמב"ם שבבית יש חיוב מעשרות מדרבנן, ותיירץ דהרמב"ם למד כן מבצלים שהשרישו

במתני' שם לא קאי אעליה אלא בארץ ממש.
עכ"ד.

הרי שסובר הגר"א דבעליית הבית אין חיוב תו"מ ושביעית כלל, ואפי' אם נפלה עליהן מפולת והבצלין מכוסין כדרך גדילתם, וגם הוא רוצה בהשרשתן, אינו חייב בתו"מ ובשביעית, ומה שאמרו דבנפלה עליהן מפולת חייבים בתו"מ ובשביעית היינו דווקא בקרקע הארץ אבל בעליה תמיד פטור.

והדברים נראים דמה שהכריחו לפרש דדין נפלה עליהם מפולת קאי בקרקע ממש הוא משום דברי הירושלמי שאילן שנטעו בתוך הבית פטור מן המעשרות ולכן סבר שבצלים שהשרישו בעלייה פטורים ממעשרות אפי' נפלה עליהן מפולת, כיון אף בנטיעה מעלייתא בבית פטורים ממעשרות, (ולכן עמד על דברי הרא"ש במש"כ דחייב במעשרות, אף שהרא"ש כתב שחייב גם בערלה ועוד, ואף דאיירי ביו"ד שם בהל' ערלה, כי הגר"א לא פליג אלא רק לגבי מעשרות. ועי' כרם ציון שביעית בקונ' הר צבי סי' י"ד שנחלק עם הבית דוד אם הגר"א מודה לרא"ש לגבי ערלה או שאף לעניין ערלה פליג).

ומתחילה היה נראה לי להקשות ע"ז דתינח מה שכתב דהדין דמפולת מיירי בארץ ממש, אך עדיין יש לנו ללמוד אף מן הרישא שיש חיוב תו"מ ושביעית אם רוצה בהשרשתן כשהשרישו בעליה, מהא דאיתא בירושלמי שם שאמר ר' יוחנן בשם ר' ינאי בדין שבת

בהשרשתן או כשנפלה מפולת על הבצלים והם מכוסים כדרך גדילתם.

וכבר הבאתי מש"כ האור שמח והרידב"ז דממה שהסמיך הרמב"ם את דין בצלים שהשרישו להלכה שכתב קודם לזה שחייבו חכמים תו"מ בבית מדרבנן, נראה שמפרש דהחייב דבצלים הוא מדרבנן, אבל מדאורי' פטור כי אין חיוב תו"מ אלא רק בשדה.

אלא שיש לדקדק מדבריהם, דא"כ נראה להוציא מכאן דין דבית חייב אף בשביעית לכה"פ מגזירת חכמים דהא בתוספתא ובירושלמי שם מבואר דדין שביעית כמעשרות. (ראה באריכות בסי' ב' בדין שביעית בבית ובחצר).

ביאור הירושלמי לשיטת הגר"א

וראיתי בביאור הגר"א (יו"ד רצ"ד ס"ג, ונד' על גליון הר"מ פ"א ממעשר הי"א) שכתב וז"ל: ממ"ש בפ"ה דמעשרות בצלים שהשרישו בעליה טהרו מלטמא למד הרא"ש דאף בתו"מ חייב כמש"ש בתשובה (שו"ת הרא"ש כלל ב' סי' ד'), אבל הוא תמוה דדוקא לעניין טומאה אמרי ולא לתו"מ כמ"ש בתוספתא פ"ג דמעשרות בצלים שהשרישו זה בזה בקופות וכו' השרישו זה בזה בקרקע העלייה ה"ז בחזקתן למעשרות ולשביעית, ואם היו טמאים עלו מידי טומאתן ואסור לתלוש מהן בשבת ואם תלש פטור, נפלה עליהן מפולת והן מגולין הרי אלו כנטועים בשדה אסורין בשביעית וחייבין במעשרות. וכ"כ הר"ש שם, ומ"ש נפלה עליהן מפולת כו' וכן

כבית וחצר, מ"מ זה אינו מוכח מן הסוגיא שם, כי הסוגיא מתפרשת לעניין פטור גמור, ולעניין דאורייתא.

וביותר שהרי הראב"ד פליג עמ"ש הר"מ דיש חיוב מדרבנן, ובכ"ז לא הוקשה לו כלום מדין בצלים, ע"כ מוכרחים אנו לומר דהסוגיא מתפרשת אף כדעתו לעניין פטור גמור בעליה.

עוד נ"ל בזה בס"ד דהא הר"מ לעניין מעשרות לא חילק בין אם רוצה בהשרשתן או לא רוצה, ואדרבה ממה שהוסיף ע"ד המשנה וכתב שהשרישו "זה בצד זה" נראה שאפילו ברוצה בהשרשתן פטור מתו"מ (עי' כס"מ שהעיר דאי"ז מל' המשנה, ובאחרונים שציינו לתוספתא, ובמפרשי הירושלמי כתבו דבהשרישו בערימה מינכר שאינו רוצה בהשרשתן כי הרוצה להשריש מפזרם זה לצד זה בקרקע, ולא בערימה), הרי שסבר הר"מ שאין חילוק בין רוצה לאינו רוצה. והכי נמי משמע ממה שהביא הגר"א מן התוספתא דלא כהרא"ש (כי הרי הרא"ש דיבר בנוטע כרם שבוודאי חפץ בקיום). ולכן אם נפרש דהמקור לעניין פטור מחטאת בשבת הוא ממעשרות (ע"פ הגירסא מה איכפלה שבת למעשרות, ודלא כהגר"א) אזי גם בשבת יהיה פטור בין אם רוצה ובין אם אינו רוצה, ולמה אמר ר"י שפטור רק באינו רוצה בקיומם. אלא ודאי מוכח שלא למדו שבת ממעשר לעניין פטור חטאת, אלא למדו שבת מטהרות לעניין שאסור לכתחילה.

שערימה של בצלים שהשרישה התולש מהן בשבת פטור שאינו רוצה בהשרשתן, והקשה עליו ר"ל מה איכפלה שבת למעשרות (מדוע דינם שווה), הרי דלדעת ר' יוחנן הסיבה שבצלים שהשרישו בעליה פטורים ממעשרות הוא לפי שאינו רוצה בהשרשתן הא רוצה בהשרשתן חייב אף בעליה (לכה"פ מדרבנן).

אך המעיין בביאור הגר"א לירושלמי שם יראה שע"פ גרסתו לא קשה כלל, כי גרס בקושיית ר"ל מה איכפלה שבת לגבי טהרות, הרי שלמד הגר"א דרבי יוחנן לא למד ממתני' לדין שבת אלא רק שאסור לכתחילה מאחר שמצינו שנחשבים כמחוברים לעניין טהרות, אבל מה שפטור בשבת מחטאת מחמת שאינו רוצה בהשרשתן אינו קשור כלל לדין תו"מ, אלא הוא דין מדיני שבת.

גם בהמשך דברי הירושלמי שם, שאמר ר' זעירא דבין לר' יוחנן ובין לר"ל שביעית איכפלה לטהרות, (שדין שביעית כטהרות, ע"פ גרסת הגר"א הנ"ל), ולדבריו בצלים שהשרישו בעליה נחשבים מחוברים כמו בטהרות וחייבים בשביעית, ראה שם שהגר"א מפרש שרבי מיישא דוחה את דבריו.

ונלענ"ד לבאר דמה שהכריחו להגר"א לפרש כ"ז הוא מחמת דברי הרמב"ם עצמו, שהוכיח מתאנה העומדת בחצר שחייבו חכמים בתו"מ בית כשדה, ולא הוכיח מבצלים שהשרישו בעליה, הרי שסבר הר"מ דאף שלדינא עליה חייבת מדרבנן בתו"מ

קושיא כי דעתו שברוצה בהשרשתן פטור אף בעליה, וזה ממש כמו שכתבתי לעיל. ועל קושייתו הראשונה כתב ההר צבי שא"ז קשה כ"כ דכבר מצינו בבבלי ובירושלמי דלא נחית למפשט האיבעיא, אע"פ דהדין כן.

ובענ"ד חשבתי להביא לזה סיוע, דיש להקשות בעיקר סוגית הירושלמי בערלה קושיא גדולה, כי יסוד דברי ר' יוחנן בשם ר' ינאי הוא שיש חילוק בין לשון ארץ דקרא ללשון שדה דקרא, דארץ משמע כל מקום ואף בית, ואילו שדה משמע רק שדה אבל בית פטור, ומשום כן היה פשיטא ליה לר"י שאילן שנטעו בבית חייב בערלה ופטור מן המעשרות. ואח"ז אמר דלגבי שביעית צריכה למבעי, כי יש סתירה בין הפסוקים שפ"א כתוב שדה ופ"א כתוב ארץ.

וקשה טובא, דכיון שבשביעית לא איפשטא, אזי יש מכאן ערעור על כל היסוד לחלק בין שדה לארץ, כי ממה שלא חילק הכתוב בשביעית יש להוכיח שפיר שאין לחלק ביניהם. ומדוע לא דחו מזה הדין אף במעשרות ובערלה.

אכן לפי דברי ההר צבי י"ל שהיה לחכמים פשיטות מאיזה טעם דאף בשביעית הדין לקולא שאין שביעית נוהגת בבית, וכמו שמצינו בסוגיית בצלים במעשרות. ונצטרך לפרש דמה שאמרו דבשביעית צריכה היינו דצריכה למבעי איך יתורצו לשונות הפסוקים שנראה מהם סתירה, אבל בדין לא היה ספק. אכן אכתי קשה איך יתורצו הפסוקים ומדוע

עוד יש להעיר ולהוכיח דהא ר' יוחנן בשם ר' ינאי הנזכר בסוגיית בצלים הוא הוא ר' יוחנן בשם ר' ינאי שאמר בירושלמי (ערלה פ"א ה"ב) שבית פטור מתו"מ ובשביעית צריכה, ואף אם נסבור כדעת הר"מ שחייבו חכמים מדבריהם מ"מ בהכרח לן לפרש דברי המשנה או לענין דאור' ולפטור הכל מתו"מ בין אם רוצה ובין אם אינו רוצה, או לענין דרבנן ולחייב בהשרישו בעליה בין ברוצה ובין באינו רוצה, שגזרו חכמים בית אטו שדה, ולכן כתב הגר"א בפירוש הסוגיא שאין חילוק בין רוצה לאינו רוצה. ומ"ש בכלאים פ"א מ"ט ובר"מ פ"ב מכלאיים ה"א זה קאי בלא השרישו אבל בהשרישו אין חילוק. (ע"י שו"ת הר צבי זרעים סי' ל"ו, והדרת הארץ שביעית פ"ג סק"ז).

עוד זאת עימי עיקר לומר דבסוגיא זו מצינו בהדיא מקור טהור מן התוספתא ומן הירושלמי דדין שביעית כדין מעשרות, כי מבואר מדבריהם דכשחייב במעשרות גם שביעית נוהגת בהם (וזה אף אם לא נגרוס כשיטת הגר"א).

וראיתי בכרם ציון שביעית (בקונ' הר צבי סי' י"ד) שהביא משמיה דהגאון ר"ד טעביל ממינסק בשו"ת בית דוד שהקשה על שיטת הגר"א דלדבריו יש מכאן פשיטות בהדיא לספק הירושלמי לגבי שביעית, ומדוע לא פשטו מכאן דאין דין שביעית בבית, עוד הקשה עליו איך נעלם מעינו הבדולח דברי הירושלמי שברוצה בהשרשתן חייב במעשרות ובשביעית אף בעליה, וההר צבי מעיר דאחר שנדפס פ"י הגר"א לירושלמי אין

הכריעו מהם הדין לקולא דשביעית נוהגת רק בשדה או כרם, וצ"ע.

עוד חשבתי לומר בזה באופן אחר, דספק הירושלמי לגבי שביעית לא מוכרע, וכפשוטו משמעות הירושלמי, ואין להקשות מסוגיית בצלים שמשמע בירושלמי ובתוספתא שם דהדין לקולא כי יש לומר שהסוגיא דהתם מיירי בשביעית בזמן הזה, שכיון ששביעית דרבנן אזלינן בהך ספק לקולא לו' שאין שביעית נוהגת בבית, אבל אין לפשוט מכאן את עיקר הספק. [עי' ירושלמי שביעית סוף פ"ט דדין שביעית מדרבן גמליאל וחבריו, וברש"ס שם שהוא ר"ג בנו של רבי, ובגיטין דל"ו דבימי רבי אין שביעית מן התורה. ובאגרת רב שרירא גאון שרבי חייא כתב התוספתא אחר שסידר רבי את המשנה, בימי רבי או אחריו. ואכמ"ל].

ולכך סבר הגר"א דאף שבשביעית בזה"ז אזלינן לקולא, אין משם פשיטות לעיקר הספק בדאורייתא. ומכאן יש מקור לדברי הפאה"ש דאזלינן בהך ספק לקולא מדברי רבו הגר"א שגרס כן בדעת הירושלמי (ועי' בהק' הפאה"ש שהוציא הרבה הלכות מגירסאות הגר"א בסדר זרעים ובירושלמי).

ועל מה שהקשה בהר צבי שם דאם דעת הגר"א דדין מעשרות לקולא מחמת שגדלים בתוך הבית מדוע לא אמרה המשנה שהדין כן אף בזורע בידים ממש, נ"ל דאפי' לתרץ דכיון שאי"ז מצוי למזרע בידים בבית לא דברה מזה המשנה, ולכן נקטה בצלים שהשרישו מאליהן, שמחמת שכן הוא טבעם

זה דבר מצוי. וביותר, דכל מה שבאנו לדון בדינא דבצלים שהשרישו הוא מחמת שהמשנה שם מדברת בעניינא דדבר שיש לו ב' זריעות, והדינים בזה, ואגב זה הגיעו לדין בצלים שהשרישו מאליהן.

וראיתי בחזו"א (שביעית סי' כ' ס"ק כ"ו) שכתב שהגר"א והרא"ש נחלקו רק באינו רוצה בהשרשתו, אבל בזרע ונטע בכוונה מודה הגר"א להרא"ש, והוכיח כן ממש"כ הגר"א (ביו"ד רצ"ד ס"ק נ"ח) דהנוטע בגג חייב בערלה. וכתב עוד דמבואר בירושלמי פ"ה דמעשרות דכל החיסרון של השריש בעליה הוא משום שאין רצונו בהשרשתו.

אכן לענ"ד א"א לו' כן, וכמו שכתבתי, ומה שהוכיח מדינא דערלה, הנה בערלה איתא בירושלמי שאף אילן שנטעו בתוך הבית חייב, ובזה בודאי יסכים הגר"א עם הרא"ש (כמ"ש הגר"א שם בסו"ד מן הירושלמי), אבל אין להוכיח מזה למעשרות כלל. גם ראה בש"ע שם שכתב שאילן הגדל בבית או בגג חייב בערלה, וא"כ לא דמיא למעשרות. (גם בזה עי' הר צבי שם והדרת הארץ שם ובכרם ציון שם).

ומ"ש החזו"א דבירושלמי מבואר דבעליה יש חילוק בין רוצה בהשרשתו לאינו רוצה, כבר כתבתי דלגירסת הגר"א אינו כן, ומה הכריחו לזה.

ט.

דעת הרא"ש

אלא דאחר כ"ז יש לנו לעמוד על שיטת הרא"ש, כיצד הבין דבצלים שהשרישו

בהדיא הריבמ"צ, וע"ע חדושים וביאורים דמאי ס"ס ט'), ובכח"ג נעשתה העלייה לחורבה, ובחורבה לכו"ע חייבים במעשרות כמ"ש בירושלמי (מעשרות פ"ה ה"ב) וכבר כתבתי מזה (בסק"ה), ולפי"ז הוכחת הרא"ש מבוארת באופן בהיר, שהוכיח דאם עלייה שנפחתה מעצמה חייבת אע"פ שאינה שדה ממש ואע"פ שיש בית תחתיה, כי משנחרבה בטלו ממנה שימושיה ושוב אין בה פטור בית, כ"ש גג שטרח בו טירחה יתירה לעשותו שדה ונטע בו כרם, שעושה מעשה בידיים להפקיע ממנו שם בית ולעשותו שדה, שיהיה חייב אע"פ שיש בית תחתיו.

ולפי"ז מודה הרא"ש דבבית ובעליה סתם אין חיוב תו"מ כיון שאינם כשדה, כמו שכתוב בירושלמי, אלא שמחדש שדין חורבה שחייבת הוא אף בנחרבה העליה והבית שתחתיה קיים.

[אכן יש חילוק בין חורבה לגג, שבחורבה שנתבטלו ממנה כל השימושים נעשית חייבת בתו"מ מיד, אמנם בגג אם משתמשים בו שימושים כעין שימושי בית או חצר אזי דינו כחצר, וכדי לחייבו בתו"מ צריך שיהיה הגג נעדר רובו וכו' ואולי יש ללמוד מכאן שסבר הרא"ש שנטיעות מפקיעות שם חצר, וכדעת הרמב"ם בזה. או דמיירי התם בגג שאין בו שימוש כלל שאז דינו כחורבה שי"ל חייבת במעשרות אף בשלא נעדרה רובה].

ויש להוכיח כן ממ"ש בתוס' הרא"ש בגיטין (ז:): כדבר פשוט דהזורע בעליה פטור מן

בעליה חייבים במעשרות מדאורי', והא זה נסתר מן הירושלמי שאילן שנטעו בתוך הבית פטור ממעשרות.

וקודם שאבאר בזה אכתוב את לשון הרא"ש בתשובה שם (כלל ב' סי' ד') שכתב וז"ל: ועוד דתנן בצלים שהשרישו בעליה טהרו מלטמא, נפלה עליהן מפולת והן מגולין הרי אלו כנטועים בשדה, אלמא חזינן אפילו מפולת שנפל עליו מאליו ובעליה הוה כנטוע בשדה, כ"ש המכוון ליטע בגג דחשיב כמחובר גמור לערלה ולתרומה ולהכשר ולטומאה והתולש ממנו בשבת חייב. עכ"ל.

והגר"א תמה עליו דבבצלים שהשרישו בעליה אין חיוב מעשרות כלל, והעתיק לשון התוספתא דבצלים שהשרישו בעליה הרי הן בחזקתן למעשרות, ונראה שהיתה דעתו שעיקר ראיית הרא"ש היא מן הרישא מדין בצלים שהשרישו בעליה, אלא שמ"מ כתב בסוף שאף מן הסיפא בדין נפלה עליהן מפולת אין ראייה דהתם מיירי בקרקע ממש.

אמנם לענ"ד המעיין בדברי הרא"ש יראה ברור שסבר להוכיח מן הסיפא דווקא, מדין בצלים שנפלה עליהן מפולת, ולא מן הרישא [ואם כן הוא שגם הוא סובר שאין מן הרישא הוכחה, נצטרך לומר שמבאר בסוגיית הירושלמי כמ"ש הגר"א וכן"ל].

ונראה לומר דהרא"ש סובר דהסיפא דמתני' דבנפלה עליהן מפולת הרי אלו כנטועים בשדה מיירי בשנחרבה העליה, וזו היא המפולת שנפלה על הבצלים, דאל"כ מה למפולת חול ועפר בתוך עליית הבית (וכן פי'

בתו"מ מה"ת כשדה, וכ"ש חצר, ותמה על דבריו.

וראה מש"כ בזה דאינו מוכח ואדרבה מצינו שסובר דעליה פטורה מתו"מ, וא"כ אפשר שסובר כשיטת הר"מ או הראב"ד.

יא.

הדין לעניין מעשרות

ובאמת דלעניין מעשרות כיון שלדעת הר"מ יש חיוב מעשרות עכ"פ מדרבנן. א"כ אנו מצווים מדרבנן לעשר כל הפירות בכל מקום שגדלו, בשדה בחצר ובבית [ע' חזו"ע תו"מ (עמ' מ"ב) שטוב להחמיר כדעת הר"מ, אולם המיקל כדברי הראב"ד אין מזניחין אותן].

אכן יש לעורר דנפק"מ שלא לעשר מן הגדל בבית על הגדל בחצר או בשדה, וכן שלא לעשר מן הגדל בבית או בחצר על תנובת השדה, כי אין חיובם שווה.

גם יש לדון אם חוששים לדעת הראב"ד לעניין הברכה שלא לברך על הפרשת תו"מ מן הגדל בבית (ואולי אף על הגדל בחצר). ולע"ע לא ראיתי מי שכתב ע"ז.

המעשרות. וכ"כ התוס' שם. הרי לן דאף הרא"ש סובר כן, וכדברי הירושלמי דשדה חייבת וכשאינו שדה פטור, ולא חייב הרא"ש אלא בגג, והוכיח מעליה שנחרבה במפולת שדינה כחורבה וחייבת. (וע' דרך אמונה פ"א ממעשר הי"א בביאור הלכה).

י.

העולה מן האמור

דעת הרמב"ם: בית וחצר פטורים מתו"מ מדאו' וחייבים מדרבנן (כ"כ הראב"ד בדעת הר"מ וכל מפרשי הר"מ). וי"א שחצר חייבת מדאו' כשדה (חזו"א).

דעת הראב"ד: בית פטור מתו"מ הן מדאו' והן מדרבנן.

ובדין חצר נחלקו, י"א שחצר פטורה אף מדרבנן, מלבד בחצר שנעדרה וכו' שחייבת מדרבנן (כ"כ מפרשי הר"מ). וי"א שחצר חייבת מדרבנן, מלבד אם נעדרה וכו' שאז חייבת מדאו' (תורת הארץ). וי"א שכל חצר חייבת מה"ת (מרכה"מ).

דעת הרא"ש: בביאור הגר"א נראה שסובר לדעת הרא"ש אף בבית ועליה חייבים

סימן ב'

דין בית וחצר לעניין שביעית

א.

ספק הירושלמי

כבר הזכרתי בריש סי' א' דבירושלמי יש ספק אם נוהגת שביעית בכל מקום דכתיב ושבתה הארץ, וכל מקום במשמע, או דאינה נוהגת אלא בשדה וכרם, דכתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אבל הנוטע אילן בתוך הבית פטור משביעית דאינו דומיא דשדה וכרם. ובירושלמי לא איפשטא.

עוד איתא בירושלמי שם מדרשת הכתובים דאילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה ופטור ממעשרות.

והרמב"ם בהלכות ערלה (פ"י ממעש"ש ה"ט) פסק כירושלמי שאילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה.

ובהלכות מעשרות (פ"א ממעשר ה"י) ג"כ פסק כהך סוגיא שאילן שנטעו בתוך הבית פטור ממעשרות, אלא שהוסיף וז"ל: ויראה לי שהוא חייב במעשרות מדבריהם שהרי תאנה העומדת בחצר חייב לעשר פירותיה אם אספן כאחת.

אלא דעל ספק הירושלמי לגבי שביעית לא כתב הרמב"ם לא לפטור ולא לחייב. ובמשנה למלך (ריש הל' שמו"י) הביא הך סוגיא דירושלמי והעיר שהרמב"ם לא הביאה.

טעם השמטת הרמב"ם

ובביאור הטעם למה השמיט הרמב"ם דין זה, עי' מראה הפנים (ירושלמי ערלה פ"א ה"ב) שכתב שנראה טעמו דהא על כרחך האי בעיא א"א לפרש על זורע בשביעית בתוך הבית דאטו זריעה בשביעית ס"ד דלשתריא במקום שאין מדרך לזרוע בשאר שני שבוע, אלא ודאי על הספיחין הוא דקא מבעיא ליה, ושעלו מאליהן בשביעית בתוך הבית, והר"מ פשט הספק ממקום אחר דדין ספיחין שעלו מאליהן לקולא, ופסק כן, ולכן לא הזכיר כלל הך ספיקא דירושלמי.

ודבריו צ"ע דהא באילן קאי, ובאילן אין דין ספיחין (ואף דה"ה לזרעים, ונקטו אילן רק משום ערלה, מ"מ אם בשביעית הספק רק בזרעים לא היה לירושלמי לשנותו עם דין ערלה כי א"א לפרשם בדוג' אחת), ועוד כיצד סובר ללמוד מן הפסוקים דרשות לדין ספיחין שהוא מגזירת חכמים. שו"ר שהקשה כן בתורת הארץ (פ"ו ס"ק י"ח). גם ראיתי בס' הר המור (שביעית עמ' צ"א) בתשובה מהגרש"ז אויערבך דדברי המראה"פ תמוהים.

ובערוך השלחן העתיד (שביעית ריש סי' ט"ז), כתב דהר"מ השמיט דין זה כיון שבפ"ק דגיטין מבואר דלעניין מעשר ושביעית בעינן עציץ נקוב בדווקא, ועציץ שא"נ פטור, א"כ מוכח דבית פטור משביעית.

ובשורת שבט הלוי (ח"ה סי' רמ"ה) תמה ע"ז וכתב דכל דבריו שגגה, דמה עניין סוגיית גיטין לספק הירושלמי לעניין זריעה בבית, דספק הירושלמי לעניין זריעה בקרקע הבית, ולפי הצד דשבתה הארץ דשם ארץ קובע, א"כ זריעה גמורה בקרקע א"י היא, ומה זה לעניין עציץ שא"נ דסוגיא דגיטין, וגם אין מסוגיא דגיטין שום ראייה להקל בעציץ שא"נ לכתחילה, דהתם לעניין צד דאור' של עציץ נקוב איירי, אבל לעולם י"ל דאיסור דרבנן איכא, והכי נראה. עכ"ד.

ובבהנת דברי הערוך השלחן נראה שהבין דמכך שהוצרכו חכמים לגזור בעציץ שא"נ ולא סברו מעיקרא שכל העציצים בא"י דינם שחייבים כקרקע יש להוכיח שמעיקר הדין דין עציץ שא"נ שפטור כי אינו כשדה, ומכאן הוכחה דהכרעת ספק הירושלמי היא דכל שאינו שדה פטור משביעית. (עי' להלן פ"ג אם עציץ נקוב כמחובר מדאור' או מדרבנן, ובשורת הרא"ש כלל ב' סי' ב' שסובר דעציץ דינו כמחובר, אף כשאין נקב ואין יניקה, באיזה מקרים. וע"ע מה שאכתוב בסק"ו. ואכמ"ל). וצ"ע.

ובחי' מנחת שלמה (שביעית עמ' מ') כתב דהר"מ לא הזכיר את ספק הירושלמי כיון דדעתו בהל' מעשר שחייב מדרבנן אף בבית, ובשביעית בזה"ז שהיא דרבנן בלא"ה חייב רק מדרבנן, וא"כ אין חילוק בין המקומות וחייב בשביעית מדרבנן בכ"מ.

ויש להעיר ע"ז חדא דהיה לו להשמיענו חידוש שגזרו חכמים בית אטו שדה אף

בשביעית. ועוד דהא דרכו של הר"מ שמשמיענו הלכתא למשיחא על אף שאינם נוהגים בזה"ז (ככל דיני יובל). ועוד דאינו פשיטא דלהרמב"ם שביעית בזה"ז דרבנן (עי' כס"מ פ"ד משמו"י הכ"ב, ובשורת נבחר בכסף יו"ד כ"ג כתב דכל מי שסובר בדעת הר"מ שביעית בזה"ז דרבנן אילו היה גלוי לפניו תשובות פאר הדור היה חוזר בו ומסכים שלדעת הר"מ הוא דאור'. הו"ד בס' שמיטה כהלכתה. ובאמת שדנו בדעתו רבים, עי' דרך אמונה בצה"ל שם, ובדעת הגרשז"א עי' הר המור עמ' צ"א, ואכמ"ל).

ושמא השמיט הרמב"ם הלכה זו כיון דלא איפשטא, ולא הכריע הר"מ בדינה, וכיוצ"ב מצינו בספק הירושלמי (שביעית פ"ז ה"א) אודות מיני בשמים מהו שיהיה בהם קדוש"ש, ונשאר הדין בספק, והר"מ לא הכריע הדין בזה (ואכתוב בזה אי"ה בסי' ה'). ועי' תשובות הראב"ד (סי' רי"א) שכתב על השמטת הר"מ בעניין אחר שאפשר שהיה לו ספק והניחו.

וההלכה בספק הירושלמי

נחלקו הפוסקים כיצד הדין בהכרעת הך ספק דירושלמי, בפאת השלחן (סי' כ' ס"ק נ"ב) כתב

וכיון דדעת הראב"ד שם דגם במעשר לא חייבו חכמים טפי מדאור', ובשביעית ודאי סובר הראב"ד כן, אפשר דהרמב"ם מודה לראב"ד בשביעית, וכיון שהנידון בדרבנן סתם הפאה"ש הדין לקולא.

אך הוסיף החזו"א דעיקר היסוד של הפאה"ש להקל בספיקא דידן אינו מוכרע די"ל דכיון דעיקר הספק בדאורייתא (כשהייתה מצות שמיטה מה"ת) ואז אזלינן לחומרא, ממילא גם לדידן אף שהוא דרבנן אזלינן לחומרא. וגם שיש לצדד שיש ס"ס להחמיר, דלמא הדין כאן כהר"מ במעשרות שאיסורא דרבנן איכא, ואת"ל כהראב"ד שמותר אף מדרבנן דלמא יש להחמיר בעיקר ספיקו של הירושלמי כיון שעיקרו דאורייתא. וספק ספיקא להחמיר בדרבנן מחמירינן.

אך מ"מ כתב החזו"א דאחר שכבר הורה זקן הפאה"ש להקל אף בזורע בבית, המיקל בעציץ שאינו נקוב בבית יש לו במה לסמוך. ובמקו"א כתב (שביעית כו ד) שאף בעציץ שא"נ בבית הדעת נוטה להחמיר, אלא שמי שסומך על הפאה"ש בעציץ שא"נ בבית אין לנו כח למחות דיש להם ע"מ שיסמכו, כיון שאין עציץ שא"נ מפורש בגמ' ומה שאינו מפורש בגמ' נהיגי הפוסקים לסנף זה לקולא. עכ"ד. ועי' במכתבים מהחזו"א שבסו"ס דרך אמונה (ח"ד מכ' מ"א). ובקונ' סדר השביעית (נד' בסוף דרך אמונה ח"ד) שלמעשה הורה החזו"א הדין בזה לקולא.

ג.

לדידן דשביעית בזה"ז דרבנן נקטינן בהך ספיקא לקולא ולכן הצומח בבית אינו קדוש בקדוש"ש. ובשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' ע"ד) כת' דהלכה כפאה"ש. ובערוך השלחן העתיד הנ"ל (שמיטה ר"ס ט"ז) פסק הדין לקולא, וכתב שם דהרמב"ם הכריע בעיקר ספק הירושלמי לקולא, ולא רק מטעם ספק דרבנן. ולהלן (סי' א' סק"ח) הבאתי משמיה דהגרצ"פ פראנק בהר צבי שכתב דאפשר שספק הירושלמי נפשט לקולא, ומה שהוספתי בזה. ועוד שם דלשיטת הגר"א אפשר שיש להוכיח מן הירושלמי בסוגיית בצלים שהשרישו בעליה דפושטים הספק דבזה"ז הדין דאין שביעית נוהגת אלא רק בשדה, ושיש ללמוד כן מדברי הרמב"ם והראב"ד והרא"ש.

אך הרידב"ז (בבית הרידב"ז שם) פליג ודעתו דהספק לחומרא, וציין למש"כ בעצמו בתוס' הרי"ד סוף מעשרות. ובפני משה על הירושלמי כתב דמסתברא דספיקא לחומרא, ויל"ע אם כוונתו גם בשביעית בזה"ז (ראה בסמוך שהבאתי ממ"ש במראה הפנים). וראה עוד מה שאכתוב בזה להלן.

ב.

דעת החזו"א

בחזו"א שביעית (סי' כ"ב סק"א) הביא את דברי הפאה"ש וכתב דפשיטא ליה להפאה"ש דגם רבנן לא גזרו כאן יותר מדאור' ואע"ג דלעניין מעשר דעת הר"מ דחייב מדרבנן אין ללמוד שביעית ממעשר דאפשר שהקילו חכמים בשביעית משום חיי נפש,

ספק דרבנן בדבר שעיקרו מה"ת

מש"כ החזו"א דהיסוד של הפאה"ש אינו מוכרע כי עיקר הספק בדאו' הנה בעלי הכללים האריכו טובא בהאי עניינא (ע"י שדי חמד מע' ס' כלל מ"ז ומ"ט ומנחת אשר שביעית סי' ט), לא כאן איתי המקום להאריך בכ"ז, אך מ"מ אכתוב בזה מעט.

בשער המלך (מקואות פ"י ה"ו כלל ו') הביא בשם הש"ך והפר"ח דאע"ג דספק דרבנן לקולא, אי כשנפל הספק היה דאורייתא אע"ג דמתגלגל בתר הכי להיות איסורו רק מדרבנן, לא מיקרי ספק דרבנן, וכגון בספק דרוסה שהוא ספק דאורייתא, אם בא הספק ונתערב באחרות לא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא, אע"ג שתערובות דרבנן, וכאן היא רק ספק דרוסה. וראה שם דבריו באריכות.

ולמעשה אף שדבר זה שנוי במח' הפוסקים, מ"מ נלענ"ד דבנידו"ד בשמיטה בזה"ז יש מקום לדון להקל מחמת ב' צדדים.

האחד מחמת מש"כ השעה"מ שם לחלק דלא אומרים שכל שנתגלגל הדבר להיות דרבנן מחמירים בספקותיו, אלא דווקא כשבאו בזה אחר זה, כההיא דספק דרוסה שנתערבה וכד' אמנם כשבאו ב' הספיקות כאחת לכ"ע אמרינן בודאי ספק דרבנן ואזלינן לקולא.

ונראה מדבריו דדווקא כשכבר בא הספק בדאו' לידי מעשה והוכרע לחומרא אז אין מקילין בו אם נהפך להיות דרבנן, אבל אם הספק שבידינו נולד אחרי שכבר נהפך מדאו'

לדרבנן, מקילין כשאר ספק דרבנן, אע"ג שבעיקרי הסוגיות עוד קיים ספק בהאי דינא דאורייתא, ואף שאם יבוא ספק חדש לידינו בדאו' נחמיר בספיקו.

והצד השני להקל בנידו"ד הוא מחמת מש"כ רעק"א בהגהה על השעה"מ (שם) דכל מה שמחמירים הוא דווקא היכא דעדיין הספיקא קיים בדאורייתא, כגון בספק דרוסה שנתערבה דעכ"פ אם יבא אליהו ויברר לנו שזו היא שנפלה יהיה בה ספק דאו', וכיון שהחתיכה עצמה הוי ספק דאורייתא לחומרא, משו"ה אוסרת את כל התערובות כמו בודאי איסור. משאי"כ בספק חמץ שע"ע הפסח, דעתה אחר הפסח נסתלק לגמרי שורש איסור חמץ דאורייתא ואין כאן בעולם שום צד דאורייתא, אלא רק דמעיקרא היה בו ספק דאורייתא, בזה י"ל דהוה ספק דרבנן, ומקילין. עכ"ד.

דין ספק חמץ שע"ע הפסח

וראה משנה ברורה (סי' תנג ס"ק כ"ד וכ"ח) אודות ספק חמץ שידוע שע"ע הפסח בידי ישראל שיש מתירים למכור החמץ לגוי אחר הפסח, דכיון שאינו אלא ספק חמץ יש להקל בו לאחר הפסח שאינו אלא דרבנן, ויש אוסרים אף למכור לגוי.

ובחזו"א (או"ח קכ"א כ"ג) הביא דבריו וכתב דהאוסרים אף למוכרם לגוי ס"ל דאף שהדבר ספק מ"מ כיון שבפסח היו אסורים באכילה מה"ת מחמת ספיקא דאו' אסורין לאחר הפסח מחמת קנסא. עכ"ד.

[וזה דלא כמ"ש החקרי לב או"ח סי' פ"ה שיש להחמיר בעניין ספק חמץ שעשה"פ כיון דעיקרו דאו'.]

נמצא אם כן שאף שכתב רעק"א שבחמץ שעשה"פ הכל מודים שפוסקים לקולא בספקותיו, הנה מצאנו בו צד חומרא מחמת שהוא קנס, ולכן נחלקו הפוסקים בדינו, אבל לגבי שביעית שאין הדבר כן, שפיר יש מקום לדון להקל בשביעית מחמת עיקר יסודו של רעק"א הנ"ל.

[עוד בעניין חמץ שעשה"פ עי' מ"ב תמ"ז ס"ק ק"ז ותמ"ח ס"ק י"ז]

עוד מקורות דמקילין בסדר שיעקרו דאו'

כיו"ב מצינו לגבי ספירת העומר בזה"ז שכת' הש"ע (תפ"ט ב') שהמדקדקים אינם סופרים עד צאת הכוכבים, וכת' המ"ב שם דרצונו לומר דמן הדין היה אפשר להקל לספור בבין השמשות שהוא ספק לילה דאזלין לקולא בספק דרבנן, וספירת העומר בזה"ז דרבנן לרור"פ, וע"ש שכן דעת המ"א ושא"פ ואף הא"ר שהחמיר בזה הוא משום שלדעת הרבה פוסקים סה"ע בזה"ז דאו'.

וכן מצינו גם גבי אכילת מרור שמצוותו בזה"ז מדרבנן (פסחים כג.) וכת' המ"ב (סי' תפ"ו) שמחמת כן יש להקל בשיעור אכילתו אע"פ שיעקרו דאו' (אמנם שם מחמיר למעשה לכת' מחמת הברכה).

ובשו"ת אבן ישראל (ח"ח סי' ע"ד) השיג ע"ד החזו"א מהמל"מ (פ"ד מבכורות ה"א) ומן

ומתחילה עלה בדעתי דכוונתו דכיון שעיקר הספק היה בדאו' אין אומרים בו ספק דרבנן לקולא, אחר שכבר הוכרע הדבר להחמיר. אך אחר העיון י"ל דאינו כן.

ולבאר הדברים יש להקדים ולהביא מ"ש המ"ב במקו"א (סי' תמ"ט) אודות מי שמצא חמץ גמור שיש בו ספק אם ע"ע הפסח בדי ישראל או בידי גוי, ושם כו"ע מודו דמותר למוכרו לגוי, אלא שנחלקו אם הוא מותר באכילה. ולכאור' קשה מ"ש מהמ"ב דלעיל דשם לכו"ע אסור באכילה ויש שאסרו אף בהנאה למוכרו לגוי.

והחילוק בזה הוא דבמצא חמץ שיש בו ספק אם ע"ע הפסח ביד ישראל יש בו צד קולא מחמת שאינו ודאי שפשעו בו לעבור עליו בפסח בבל יראה ובל ימצא, וגם אם פשעו בו, הנה הפושע אינו נהנה מחמת פשיעתו אלא רק המוצא, ולכן הוא קיל טפי מספק חמץ שהשאירו ישראל ברשותו, שהוא פשע בודאי במה שהשאיר אצלו הספק חמץ, כי בפסח ודאי אומרים דספיקא דאו' לחומרא, ועוד שאם נתיר הספק בהנאה אזי יהנה הפושע מפשיעתו, ולכן שם חמיר טפי.

ונראה דלכך מכוונים דברי החזו"א שכתב דלדעת האוסרים בהנאה אין להקל אף שהדבר ספק כי דמ"מ כיון שבפסח היה הדין לחומרא אסורין אף לאחר הפסח מחמת קנסא, דבקנס י"ל דכל שפשע קנסוהו, ואין חילוק אם פשע בדאו' או בדרבנן.

לומר שלא תנהג, ושכן דעת הרא"ש, ופסק כן בש"ע למעשה.

ובשול"ת יבי"א (ח"ט יו"ד סי' ל"א) הוכיח מכמה מקומות שדעת מרן הב"י להקל אף בעיקרו דאו'.

בדעת החזו"א

ונלענ"ד דגם החזו"א לא הכריע בסכינא חריפא להחמיר בספיקות בשביעית בזה"ז מחמת שעיקרם דאו', רק כתב דד"ז בספק הוא וכיון שיש בו צד חומרא יש לצרפו לספק ספיקא להחמיר, ובס"ס לחומרא בדרבנן דעתו שהדין לחומרא, כמש"כ בהמשך הדברים.

עוד יש להעיר דגם לדעת החזו"א נראה שכל הנידון להחמיר מחמת שעיקרו דאו' היינו דווקא במלאכות דאו', כלומר במלאכות שהיו אסורות מדאו' כשהיתה שביעית מה"ת. אבל במלאכות דרבנן אין לדון לחומרא מחמת שכלל דין שביעית עיקרו דאורייתא.

ומשכך הוא, יתורץ מה שהקשה בס' מנחת אשר (שביעית סי' ח') שהחזו"א סותר דברי עצמו, שבבית החמיר מחמת שהספק בשביעית שעיקרה דאו', ומאידך הקל במקום הפסד בתולדות שהם מדרבנן (בחזו"א שביעית סי' כא אות יז), וכן הקל דשביעית לא תופסת דמים בלוקח בהקפה (שם סי' י אות יג), מטעם דשביעית בזה"ז דרבנן. [וכיוצ"ב יש להקשות קצת ממ"ש בדרך אמונה (פ"ז

הש"ע גבי כלאי בגדים (יו"ד סי' ש' סעיף ה'). ומסיק דבזריעה בבית (ובנידון שם בחממות) בודאי ההלכה כהפאה"ש שהולכים בספק הירושלמי להקל, ומכש"כ בעציץ שא"נ שבודאי אין כאן שום חשש אפילו למהדרין. (ומשמע דדעתו להקל כהפאה"ש אף בלא צירוף עציץ שא"נ, ועי' להלן סק"ז משמיה דהגרנ"ה הלוי').

גם בעטה אור שביעית העיר ע"ד החזו"א דאזלינן לקולא בספק דרבנן אף שעיקרו דאו', וציין למ"ש בספרו על מעשרות. וע"ע חזו"א דמאי (סי' ט' סקכ"א) בדין ברירה בתו"מ בזה"ז, ובש"ע (יו"ד סי' של"א סי"א), ובמשפטי ארץ תו"מ (פ"ג ה"ב ובמקורות).

וראיתי בספר כתבי מעדני ארץ (שביעית סי' י"א) שהעיר הגרשז"א ע"ד החזו"א שאינו כלל גמור דמצינו גם ככה"ג שמקילין בדרבנן. ובחי' מנחת שלמה שביעית (פ"ב מ"ד) גם כתב כן (וציין ליו"ד סי' שכ"ה ס"א ולש"ך שם סק"ב, ולביאור הגר"א שם סק"ה. שם מבואר דמקילין בחלה בספקות, אף שעיקרה דאו'), והעיר דהחזו"א עצמו מסיק שם דהזורע בבית בעציץ שא"נ יש לו ע"מ שיסמוך, והיינו בצירוף דעת הפאה"ש דבבית יש להקל בשביעית בזה"ז.

דעת מרן הב"י דשביעית אזלינן לקולא בספיקותיה

ועי' בב"י (חו"מ סי' ס"ז) שכתב בהדיא בדינא דהמלוה את חבירו לעשר שנים דכיון ששביעית בזה"ז דרבנן מקילין בספקותיה

כשיש ס"ס בדאורייתא דינו ככל ספק דרבנן ופוסקים לקולא, לפי"ז אין סיבה לשנות את הדין במה שיש כאן ב' ספיקות לחומרא, ובדרבנן מקילין אף בס"ס כדין כל ספק דרבנן לקולא.

ועי' קונ' דברי סופרים (לגר"א וסרמן סי' א' ס"ק מ"ג) שהביא תשובת הרמב"ם להקל בספק דרבנן אף שיש ס"ס להחמיר, ות' דלכאור' מנ"ל הא דכי האי גוונא מותר בספיקא דרבנן, אדרבא ראוי לומר דכמו שמצינו בדאו' דאף שבספק אחד אסור מ"מ בס"ס לקולא מותר, ה"נ י"ל בדרבנן דאף שבספק אחד מותר, מ"מ בס"ס לחומרא יהיה אסור. וביאר דהרמב"ם ס"ל דבספק דרבנן אזלינן לקולא בתורת ודאי, שכך התנו חכמים שלעולם לא אסרו אלא ודאי דבריהן ולא ספקותיהן, ולכן לא מהני ס"ס להחמיר, כיון שכל ספק בפנ"ע מותר בתורת ודאי, ולכן אין שום צד חומרא בזה כי בכך לא גזרו חכמים.

ובשעה"מ (הל' מקואות פ"י ה"ו כלל ה') הביא דהמשנה למלך פסק דמחמירין בדרבנן אם יש ס"ס להחמיר, ואמר כך אף בדעת הרמב"ם, והאריך השעה"מ לחלוק והביא מקומות רבים בדברי הרמב"ם שמבואר דס"ל שגם בס"ס להחמיר בדרבנן אזלינן לקולא, והוסיף שכן דעת הרא"ש ורבינו יונה והתוס' ורע"ב, וכתב שלא מצינו חולק עליהם בפירוש בדין זה מלבד הטור, אך עיין בסו"ד שכתב בשם כמה אחרונים להחמיר בזה.

משמו"י הי"ט בצה"ל) שהחזו"א צידד להקל (בבשמים).

אמנם עפ"ד לא קשה כלל דהחזו"א לא הכריע בדבר, רק צירף את הצד חומרא בזה, וכמש"כ. וביותר בתולדות דרבנן, שבהם אין מקום להחמיר כלל כי מעולם לא הוכרע בהם הספק לחומרא, כיון שכל יסודם הוא מדרבנן.

אחכ"ז ראיתי בסו"ס הליכות שביעית שהביא תשובה מהגר"ח קניבסקי שהחזו"א סבר להחמיר בספיקות בשביעית כי י"א ששביעית דאו' וא"כ מידי דאו' לא נפק, כמש"כ בשו"ת דברי יואל (יו"ד סי' צ"ז). וצ"ע.

ד.

ס"ס לחומרא בספק דרבנן

מש"כ החזו"א דכיון שיש ספק ספיקא להחמיר, יש להחמיר אף בדרבנן, הנה דבר זה נחלקו בו הפוסקים, וכבר האריכו רבים בהאי עניינא, ומ"מ לא מן הנמנע לציין את עיקרי הדברים.

בפמ"ג (או"ח שד"מ מ"ז סק"ג) תלה נידון זה בטעמים שנתבררו בראשונים לעניין מה שמקילין בס"ס לקולא בדאורייתא, שאם מקילין מטעם רוב, אזי בס"ס לחומרא יש לילך אחר הרוב ולהחמיר אף בדרבנן, אך אם מה שמקילים בס"ס לקולא בדאו' הוא משום שהספק השני נחשב ספק דרבנן, וכפי דעת הרמב"ם שכל ספק דאורייתא מן תורה דינו לקולא, ורק חכמים החמירו בספיקות, ולכן

שפוטר לגמרי ממעשר, ודין שביעית כמעשר, דתרוויהו בזה"ז דרבנן, ואת"ל כהרמב"ם שמחייב במעשר מדרבנן שמא אף הוא יודה בשביעית שהוא חיי נפש שהדין לקולא לגמרי, וכשיש ס"ס להקל כנגד ס"ס להחמיר הו"ל סד"ר לקולא. ולענ"ד יש להשיב ע"ד דחד ספיקא הוא אי גזרו חכמים בשביעית בית אטו שדה או לא גזרו.

[וראה עוד בדבריו שם בעיקרא דדינא דס"ס להחמיר בדרבנן, ואם יש לצרף לחומרא את דעת הסוברים ששביעית בזה"ז דאור', ואם יש להחמיר בספיקות דרבנן שנותרו בבעיא דלא איפשטא].

ה.

דעת מנחת שלמה

בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נ"א סק"ז ומקור הדברים בספר כרם ציון שביעית פ"ג ס"ג בגידולי ציון) כתב בזה ואעתיק את כל לשונו:

בפאת השלחן (סי' כ' סעי' כ"ד) כתב להתיר לזרוע בשביעית בתוך בית מקורה, היות והירושלמי נשאר בזה בספק.

ולענ"ד קשה טובא דהא לא מצינן מאן דמפרש הך בעיא דירושלמי אף לענין פטור דרבנן אלא להראב"ד ז"ל בהשגות (פ"א ממעשר ה"י) ואיהו הלא סובר (פ"א משמיטה הי"א) דשביעית בזה"ז דאורייתא, וא"כ איך אפשר למינקט כמקולי דמר ודמר, ואין לומר שאף להרמב"ם רק בתרו"מ הוא דמחויב מדרבנן משא"כ בשביעית, דהא באמת לא נזכר בשום מקום שגזרו חכמים חיוב תרו"מ

וראיתי מצינים שבשו"ת נוב"י (תניינא יו"ד סי' ס"ד) מחמיר בזה. ובפלתי (סי' ס"ט סק"י) תמה על המחמירים. ועי' שבט הלוי (ח"ט סי' קז ה"ג).

בשו"ת רב פעלים (יו"ד ח"א סי' כח) פסק להחמיר והביא שכ"כ הפר"ח (סי' סט, ובקיצור ס"ס אות י"ג) והפני משה (ח"א סי' עה) והשפתי דעת והכנה"ג (אה"ע ס"ח הגהות הטור אות ס"ו) בשם כמה גדולים, והזרע אמת (יו"ד מ"ז) ובערך השלחן (אור"ח ק"ד ג) הביא דברי השעה"מ להקל ודחה דבריו.

גם במבוא לשו"ת אור לציון ח"ה (ענף י"ד) פסק בזה לחומרא, אך כתב דאם יש לפנינו ס"ס להקל וכנגדו ס"ס להחמיר חזר הדבר להיות שקול ובדרבנן הדין לקולא.

ויש לי להביא ראיה דאף החזו"א מסכים לד"ז דכשיש ס"ס להחמיר וכנגדו ס"ס להקל בדרבנן מקילין, דהנה הוא דחה את דברי הפאה"ש מטעם ס"ס לחומרא, ובכל זאת הקל בעציץ שא"נ בתוך הבית, מחמת שיש ספק בדינו (עי' דרך אמונה פ"א ס"ק נ"ו שכת' דהחזו"א הקל מטעם זה).

והגר"ע יוסף כת' בכמה מספריו דאזלינן לקולא בדרבנן אף כשיש ס"ס להחמיר, ושכן דעת הרמב"ם והש"ע (עי' טהרת הבית סי' ב' הע' י"ט וסי' ח' הע' כ' ובשו"ת יחו"ד ח"ה סי' כ"א עמ' צ"ג בהערה).

ובשו"ת יבי"א (ח"ט יו"ד סי' לא) העיר ע"ד החזו"א דאף שיש כאן ס"ס להחמיר, הרי יש שכאן גם ס"ס להקל שמא ההלכה כהראב"ד

ויש להעיר ע"ד כדרכה של תורה, דמש"כ דלא מצינו מאן דמפרש הך בעיא דירושלמי לעניין פטור דרבנן מלבד הראב"ד וכו', זה אינו מוחלט דהא לא מצינו לר"מ שכתב שחייבו חכמים אלא רק במעשרות, אבל בשביעית לא כתב כן, ועוד דמסברא יש לחלק בין שביעית למעשרות, כמש"כ החזו"א בתחילת דבריו דבשביעית אפשר דהרמב"ם יודה לראב"ד דמותר אף מדרבנן, כי הקילו חכמים משום חיי נפש.

גם יש להעיר עליו מדברי עצמו (במנחת שלמה ח"א סי' מא אות ד') שכתב בעניין דומה שאין לדמות גזירות חכמים זו לזו ואפשר דבשביעית שנוהגת רק משבע שנים לשבע שנים לא גזרו חכמים כבמעשרות. (בשבט הלוי ח"ו סי' קס"ז כתב דזו היא סברת החזו"א שכת' ברעת הפאה"ש דבשביעית לא גזרו כמעשר משום חיי נפש, ולדבריו הכל סברא אחת, אך מל' החזו"א לא נראה כן).

וביותר כתב בערוך השלחן העתיד (שמיטה ר"ס ט"ז) דהרמב"ם הכריע בספק הירושלמי בשביעית לקולא.

גם אינו מוחלט דלהראב"ד שביעית בזה"ז דאורייתא. יעוי' בהשגתו על הרי"ף בפרק השולח (גיטין לו: מדהרי"ף), ובפי' הראב"ד לע"ז (ט:), ובמהריק"ו (שמו"ר פ"א הי"א ופ"ט ה"ג).

ומש"כ במנחת שלמה דא"א למנקט כקולי דמר ודמר, לא ידעתי מה קושי יש בזה, אחרי שאין הקולות סותרות ואין שורש אחד להם (ראיתי גם במנחת אשר שביעית סי' ח' שתמה ע"ז).

אף בבית ורק מדיוקא הוא דשמעין ליה כמו"ש המרכבת המשנה דאל"כ תאנה העומדת בחצר אמאי קובעת למעשר והלא מה שהחצר קובע הוא רק מפני שעשאוהו חכמים כבית, ואי אמרת דבבית פטור אף מדרבנן נמצא דהו"ל תרי חומרי דסתרי אהדדי, ומעתה מה שבאמת לא הזכירו חכמים בשום מקום בפירוש שחייבו תרו"מ גם בבית בע"כ לומר שסמכו על זה שאמרו דעציץ שאינו נקוב טובל מדרבנן, אע"ג דאית בי' תרתי לריעותא חדא שאינו שדה, ועוד שהוא לגמרי תלוש, וה"נ בבית אעפ"י שאינו שדה, וא"כ אם ננקוט ששביעית נוהגת בעציץ שאינו נקוב מסתבר דשפיר נוהג שביעית גם בבית.

אך גם בלא זה השיגו על הפאת השלחן הרידב"ז ז"ל בירושלמי (מעשרות פ"ה ה"א, כ"ה ע"א בתוס' הרי"ד) ובספר תורת הארץ (פ"ו אות כ"ה) ויש גם שתמהו (חזו"א סי' כ"ב סק"א ד"ה ועיקר) דכיון שעיקר הספק הוא בדאורייתא אית לן למיזל לחומרא אף בזה"ז שהוא רק מדרבנן,

והעולה על כולנה הוא דכיון שהרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו כלל הך בעיא דירושלמי קשה מאד לסמוך ע"ז לקולא ועיין גם במס' מו"ק (ג' ע"א) בפי' הר"ח דהגמ' דריש מתיבת "שדך" שמיותר ואי ממעטינן מהבא בית הרי לאו מיותר הוא כלל, וצ"ע. ע"כ דבריו.

מו"מ בדברי המנחת שלמה

וראה עוד מה שאכתוב עוד בדין חממות מדברי הפוסקים אי"ה.

ו.

אם יש להוכיח מעצין שא"נ לחומרא

והנה יש המביאים ראיה (עי' מנח"ש הנ"ל) מעצין שאינו נקוב שדעת חלק מן הפוסקים שנוהגים בו דיני שביעית כמו בעצין נקוב (בעיקר הסוגיא עי' מנחת שלמה ח"א סי' מא אות ד) והוכיחו דבריהם ממ"ש הרמב"ם בזה בלא לחלק ביניהם (בפ"א משמרי ה"ו, וצינו למש"כ הריב"ז בזה, ולענ"ד אין מדבריו הכרעה, ואכמ"ל) ורצו לומר שמכך שבעצין שא"נ אסור לזרוע בשביעית אע"פ שאינו דומה לשדה כלל מוכח דהרמב"ם הכריע את ספק הירושלמי לחומרא דלא ילפינן משדה שכל שאינו כשדה פטור, או שסבר הרמב"ם שהדבר אסור מגזירת חכמים שהחמירו גם בשביעית בכל מקום כבשדה (כמש"כ בתו"מ).

אך יש לדחות שאין משם ראיה, כי בעצין שא"נ אף אם נאמר שסברו חכמים לאוסרו היינו מטעם דאתו למיחלף בעצין נקוב, ויש לומר ששניהם אסורים דווקא כשהם ע"ג קרקע החייבת בשביעית, עצין שא"נ אטו עצין נקוב, ונקוב מפני שדינו כדין הקרקע שתחתיו שיוגף ממנה, אין הכי נמי אם יהיו אלו העצצים במקום שאין נוהגת שביעית כגון בית או חצר, או שדה הנכרי למאן דפטרי, גם בעצצים לא תנהג שביעית.

וכבר הבאתי (בסק"א) מ"ש בערוך השלחן העתיד (שמיטה ר"ס ט"ז) לאידך גיסא, דיש

ומש"כ שיש גם שתמהו דכיון דעיקר הספק הוא בדאו' אית לן למיזל לחומרא אף בזה"ז שהוא מדרבנן, עי' מש"כ לעיל ע"ד החזו"א, ושם הבאתי דבספר כתבי מעדני ארץ (שביעית סי' י"א) הביאו משמיה דהגרשז"א עצמו שאינו כלל גמור ומצינו דגם בכה"ג מקילין בדרבנן.

ומה שכתב בסוף דבריו דעולה על כולנה שכיון שהרמב"ם ושאר פוסקים לא הביאו כלל הך בעיא דירושלמי קשה מאוד לסמוך ע"ז, וגם הביא מפי' הר"ח במו"ק דמשמע דלא כירושלמי. יש להעיר דהרי בירושלמי הביא מדרשת הפוסקים דינים בערלה ובמעשרות, ובשביעית הסתפק, והרמב"ם פסק כירושלמי בערלה ובמעשרות. ואם כי אכן קשה מדוע לא הזכיר הר"מ כלום לעניין שביעית, אך משום כן אין לדחות הסוגיא ולומר שאינה כהלכה, אחר שהרמב"ם פסק כמותה בערלה ומעשרות, ובפרט שיסוד אחד לכולם.

דעתו למעשה

ולעניין מעשה כתב במנחת שלמה ח"ג (מהד' תשנ"ט סי' קנח סק"ז) דכיון שלמעשה סומכים על הפוסקים ששביעית בזמן הזה רק מדרבנן, לכן נכון מאד לקבוע למעשה לזרוע לכתחילה בחממות של זמננו, אף באופן שהוא ממש כדרך הזורעים, יחד עם צירוף של עצין שאינו נקוב, גם לענין ד' העבודות וקדושת הפירות. הרי שלא דחה הספק בשתי ידיים וס"ל להקל בזה בצירוף עוד טעמים.

עמודים שהוא כבר בכלל הספק. ע"ש. ובספר הר המור (עמ' ק"י) הביאו שכתב כן גם הגרנ"ה הלוי אב"ד יפו להקל באהל עראי אף בשדה ממש, אך כתב שם שיעשו ע"י אינו יהודי. ויעוי' להלן סק"ט בעניין עושין בתים לנטיעות ובמ"ש שם בשם ההר צבי.

והנה מה שהחזו"א סובר שצריך תקרה ואולי אף מחיצות הוא משום דלשיטתו קא אזיל דס"ל דא"א שחצר תהיה פטורה ממעשרות ומשביעית, ומשום כן פירש את דברי הרמב"ם באופן חדש, כמו שהבאתי לעיל, ושם ציינתי דפליג בזה על הראב"ד בדעת הר"מ ועל הכס"מ והרדב"ז ועוד, שהבינו דברי הרמב"ם כפשוטם, וע"פ דבריהם דין חצר כבית, ולדבריהם בודאי א"צ שתהיה החצר עם תקרה דווקא.

אך מה שהגרשז"א כותב ג"כ כהאי דינא שצריך תקרה ומחיצות הוא תמוה, כי פשטות דברי הרמב"ם דחצר כבית, וכל שאינו שדה במשמע (ואם ס"ל לפרש דברי הר"מ כהחזו"א היה לו לכת' כן בהדיא).

והנראה בזה דהנה הוא ס"ל דלהרמב"ם כשם שהגדל בבית חייב במעשרות מדבריהם, כך גם חייב בשביעית מדבריהם, ולפ"ז כת' דכל מה שיש לדון בדעת הפאה"ש להקל בשביעית הוא רק לדעת הראב"ד שסובר שחכמים לא החמירו יותר מעיקרא דדינא דאורייתא, ובדעת הראב"ד נראה שמפרש כמו שהבאתי בשם החזו"א ודרך אמונה והשערי צדק, דלהראב"ד כל חצר חייבת במעשרות כיון שעשוי דינה להיות כשדה אם

מכאן הוכחה דהכרעת ספק הירושלמי היא דכל שאינו שדה פטור משביעית.

ועי' עוד מה שכתוב בס"י ג' בדין עציצים בס"ד.

ז.

גדר בית לעניין ספק הירושלמי

בחזו"א (שביעית כ"ב סק"א) כתב דגדר בית ודאי א"צ בית שחייב במזוזה והדעת נוטה דהעיקר תלוי בכיסוי ואולי צריך גם מחיצות י"ט, ולעניין הכיסוי אין מועיל אהל עראי כיון שאינו מבטל שם שדה כלל. ובמכתב החזו"א (בסו"ס ד"א ח"ד מ' מ"א) לא הזכיר כלל מחיצות רק תקרה, וע"ע ד"א פ"א סק"ג נ"ו.

בספר כתבי מעדני ארץ (שביעית סי' י"א) הביאו דעת הגרשז"א כהחזו"א דבעינן כיסוי קבע שמפקיע שם שדה מהקרקע, ואין מועיל אהל עראי, ושם דעתו נוטה דצריך גם מחיצות י"ט.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' רמ"ה ורמ"ו) כתב דאין להקל אלא בבית ממש אבל בכיסוי בעלמא מלמעלה אין שום ראייה גמורה דנקרא בית לעניין זה. ובהמשך דבריו כתב דמה שהסתפק החזו"א שמה א"צ מחיצות הוא קולא יתירה, ולמעשה צריך מחיצות י"ט (אפי' מניילון) וכיסוי גמור עליהם מלמעלה שיהיה בית שמצד ההלכה קרוי בית.

אמנם הגרצ"פ פראנק (בשו"ת הר צבי זרעים סי' ל"ד ובספר הדרת הארץ פ"ה סק"ד) הראה פנים להקל אף באהל עראי שפורס סדינין ע"ג

והפרדסים שהן הפקר אע"פ שעדיין יש ענבים בגפנים שבתוך החצרות אינו אוכל מן הצמוקין מפני ענבים אלו שבחצר לפי שאינן מצויין לחיה. עכ"ל.

וקשה דאם אין שביעית נוהגת בחצר מה החדוש שאין זמן הביעור נדחה מחמת גידוליה, הרי אין בהם קדוש"ש ואין בהם דין ביעור.

[ובאמת שדבר זה קשה גם אי נימא דחצר חייבת בשביעית ורק בית פטור, שהרי ע"מ דאיתא במתני' אוכלין על המופקר אבל לא על השמור, כת' הר"מ בפיה"מ שאין אוכלין על מה שנותר בבתים או בגנים, וכ"כ ברע"ב ובתיו"ט, גם בכפתור ופרח (פרק מח) כת' שהשמור בבית אינו מועיל].

אכן זה אינו קשה דאפ"ל שהיה הו"א דכיון שסו"ס נשאר פירות בארץ למאכל החיה בשדה יידחה זמן הביעור מחמתם אע"פ שאין הפירות קדושים בקדוש"ש. ויתירה מזו ראיתי במנח"ש (ח"א סי' נא אות טו) שדן לעניין הלכה אם פירות שמינית שהחל גידולם בשביעית ידחו את זמן הביעור, וא"כ בודאי כבר אינו פשיטא.

שו"ר בס' משנת בנימן (עמ' י"ב) שהקשה כן ותירץ כדברי, וציין למש"כ החזו"א בס' טו סק"ג בסופו לעניין ירק הנלקט בשמינית, ע"ש.

עוד ראיתי בפ' פני זקן על המשנה שכתב דמה שאמר התנא אבל לא על השמור קאי בשדות של גויים, וכנראה שהוקשה לו כיצד

יעדור ויזרע, וכיון שכן מה שכתב הראב"ד שחכמים לא גזרו הוא רק בגידולים שבבית, אבל בחצר חייב. ולכן פירש הגרש"ז שאין מקום להקל כלל בחצר, אלא רק בבית עם כיסוי תקרה ומחיצות י"ט.

וכבר הערתי לעיל בזה דאינו מוחלט שדעת הרמב"ם שגם בשביעית גזרו חכמים לנהוג שביעית בכל מקום, ומידי ספק לא נפק. וגם ביאור דברי הראב"ד שחולק לקולא רק בבית ושבחצר מחמיר כשדה, הבאתי דיש שחולקים, עי' כס"מ ורדב"ז שפירשו דעתו באופ"א.

לא אכחד שראיתי רבים מן הפוסקים האחרונים שנראה מדבריהם שסברו כדבר פשוט דכל מה שהסתפק הירושלמי בשביעית היינו דווקא בבית, וסברו דבחצרות ומרפסות וגגות וכיוצ"ב הדין פשוט לחומרא כדין שדה ממש. מ"מ את דעתי כתבתי, ומה שהיה לדון ולפלפל השתדלתי כפי כוחי, והעולה דאף חצר וכד' יש לדון בה כבית ומידי ספק לא נפקא. אלא שלעניין מעשה יש לשאול מן הפוסקים אשר מפייהם אנו חיים.

וע"ע בסק"ט דדעת החזו"א דדוקא בית שהוא לרועץ פטור ומה שאכתוב בזה.

ח.

דין חצר לעניין ביעור בשביעית

נשאלתי ממ"ש הר"מ (פ"ז משמו"ה ה"ד) בדין ביעור פירות שביעית וז"ל: היו לו צמוקין של שביעית וכלו הענבים מן הגנות

שכתב חילוק בין הפקר לשמור, מ"מ נקט בהפקר את דוגמת שדה וגינות ופרדסים, ובמשומר נקט את דוגמת חצרות, וקשה דאחר דרשת הטעמא דקרא שוב מה איכפת לן היכן גדלו הפירות, והרי הדין נקבע רק ע"פ מה שהוא מופקר או שמור (ובאמת בפיה"מ מבואר דאין חילוק בין המקומות, ועי' כפתור ופרח פרק מ"ח ובהערות המהדיר שם).

ונ"ל לתרץ בזה דאח"כ אין שינוי בדין בשום מקום, ומה שכתב הרמב"ם דין הפקר בשדה וגינות ופרדסים, הוא מפני שדיבר על דרך המצוי לפי שכך הוא הדין שיש לנהוג בהם הפקר בשמיטה, ומש"כ שכשאינו הפקר אינו קובע בדוגמת חצר הוא מחמת שלדעת הרמב"ם חצר אינה צריכה להיות מופקרת בשביעית ושפיר מותר לשמרה כבכל שנה.

ולענ"ד יש לדייק כן גם מתוך לשון הר"מ שלגבי שדה וגינות ופרדסים כתב בהדיא שהם של הפקר, לומר שבעליהם הפקירם כדין ולא עבר על מצוות התורה, אבל בחצר לא כתב בהדיא שהיא שמורה כי זה היה ברור לדעתו כי מדוע יפקירנה אם אינו מצווה על שמיטתה.

ובזה הרוויח הרמב"ם מה שהוקשו כמה אחרונים כיצד דיברה המשנה במשומר אטו ברשיעי עסקינן. [בחזו"א (שביעית סי' י"ד סק"ד) תירץ ע"ז דאירי בחצר שהיא הפקר לאדם כדין תורה אלא שהיא משומרת מן החיות. ולענ"ד יש קושי לפרש כן במשמעות לשון המשנה, כי א"כ גם המשומר מופקר,

הוא שמור אטו ברשיעי עסקינן, ולכן כתב לפרש כן, ובפירות נכרי נחלקו הפוסקים אם נוהגת שביעית, ומ"מ נראה דכ"ע מודו דאלמלא שהיו שמורים היו מועילים לדחות את זמן הביעור, כיון דסו"ס לא כלה לחיה מן השדה. וכ"כ בס' כתבי מעדני ארץ (פ"ט מ"ד) דשדות נכרי שאינן שמורות מצילות מביעור, וע"ש. וע"ע בקובץ תפארת בחורים שביעית (פ"ט מ"ד). ובישורון (ח"ט עמ' תל"ו).

אך נ"ל דאדרכה אולי יש משם אף חיזוק להתירה, ולבאר הדברים יש להקדים ולהביא את מקור דברי הר"מ במשנה בשביעית (פ"ט מ"ד) שאמרה אוכלין על המופקר אבל לא על השמור, רבי יוסי אומר אף על השמור, ואמרו עלה בירושלמי (פ"ט ה"ג) דת"ק דמתני' ר"ש הוא וסובר כדרשת הפסוקים בתו"כ שדרשו מן הפס' מן השדה תאכלו את תבואתה, כל זמן שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית, כלה מן השדה כלה מן הבית, וסיים הירושלמי מה טעמא דר"ש את הוא שגרמת לה שלא לוכל, ע"כ. ועי' במהר"א פולדא דמשמע דמעצם הלשון מן השדה אין הכרח למעט שמור, אלא דר"ש לשיטתו אזיל דדריש טעמא דקרא, ודרש דטעם הפס' במש"כ דרך שדה קובעת לביעור, הוא משום שאינה שמורה, כי בשמור הסברא נותנת שלא יוסיף זמן לעניין ביעור דאת הוא שגרמת לחיה שלא לאכול, ואין לך כילוי גדול מזה, וסובר ר"ש שיש לילך אחר הטעם ולכן אף שדה שהיא שמורה אינה קובעת.

ובשושנים לדוד (שביעית פ"ט מ"ד) הקשה מכ"ז על פסק הרמב"ם בספרו שאע"פ

ובחזו"א (שביעית סי' כ' סק"ו) עמד ע"ז ותרץ דיש לחלק דהא דתנן שאין עושין בתים בשביעית אינו עניין לנוטע בבית, דהתם הבית להטיב הגידול, אבל הנוטע בבית צמחים הם במצב בלתי טוב ורצוי ונשלל מהם תועלת הגשמים והטללים והאוויר וקוי השמש, והבית להם לרועץ.

ומתוך כך כתב דכל מה שהסתפק הירושלמי הוא רק בבית שהוא לרועץ, אבל כשאנו לרועץ אין ספק דשביעית נוהגת כבשדה.

ובשו"ת להורות נתן (ח"י סי' ע"ה וע"ו) העיר ע"ז מסוגיית הירושלמי ומן המפרשים דנראה ברור דהא דממעטינן בית בשביעית הוא מגזיה"כ דכתיב שדך, ובית אינו בכלל שדה. ולא נזכר הטעם שהבית לרועץ.

והוכיח כן ממ"ש הרמב"ם דחצר ג"כ פטורה בבית, ובודאי מוכח דהפטור דבית לא משום שהגידול אינו עולה כהוגן אלא מגזיה"כ, דאל"כ מה עניין חצר לבית הלוא האילן העומד בחצר פתוח לאויר העולם כמו בשדה, ועולה גידולו כהוגן. ע"ש. (אמנם החזו"א לשיטתו שפירש שאף לרמב"ם לא פטר חצר מה"ת אלא רק בית).

ובאמת שנחלקו המפרשים בביאור משנה זו דעושין בתים לנטיעות קודם שביעית, באיזה בתים מייירי. ומתוך דבריהם נתרץ בס"ד הקושיא.

רש"י בע"ז (ג): פירש דבתים היינו גדר גבוהה אמה סביבות הנטיעה וממלאין אותו עפר. והמאירי (שם) פירש דבית הוא גדר

והיה לתנא לנקוט חילוק בין הפרוץ לשמור, ולא להזכיר לשון הפקר. ועי' בביאור הגר"ח"ק לירושלמי שכתב באופן פשוט שמייירי בעבר בעליהם ולא הפקירם, כדעת הרמב"ן ביבמות קי"ב.

ט.

אין עושין בתים לנטיעות

במשנה (שביעית פ"ב מ"ד) איתא דעושין בתים כדי להועיל לנטיעות עד ר"ה של שביעית, ואיתא בגמ' (ע"ז ג:) דבשביעית עצמה אסור. ונפסק כן ברמב"ם (פ"ג משמור"ה ט).

וקשה דאם מה שגדל בבית לא קדוש בקדוש"ש מדוע לא יעשה בית לתועלת האילנות, והא בהאי מעשה יפקיעם מקדוש"ש וגם יועיל להם, וא"כ יש לפשוט ממשנה זו את ספק הירושלמי ולומר דבית אינו מפקיע מן השביעית.

והיה בדעתי לומר שאסור לעשות בתים לנטיעות מחמת שבזמן העשיה בטרם היותם לבית עדיין לא נפקעת קדוש"ש, ואף שהתועלת ג"כ עוד לא באה אעפ"כ יש בזה איסור, מחמת שהאיסור הוא בעשיית מעשה שיביא לידי תועלת, כי לעניין איסורא אזלינן בתר מעשה, ואילו שם שדה נפקע רק אחר שהבית שלם (כעין הא דמצינו גבי חורבה ובית שנפחת שאינו מפקיע). שו"ר בשו"ת הר צבי (זרעים סי' ל"ה) שהרגיש בזה, אך כתב שהוא דוחק לפרש כן. וע"ע במנחת אשר סי' ח' סק"ב בסופו.

שיגדלו הנטיעות, או עד שיעבור זמן הגשמים העזים.

ונ"ל דאף בדעת הר"ש והרא"ש אפ"ל כן, כי הרי בירושלמי לא כתוב שהוא בית ממש אלא רק שהוא בית לצל. ומה שכתבו בלשון בית ממש זה רק להדגיש דמשמע שלא כפרש"י שסובר שאין מעל הנטיעות כלום. וא"כ שוב אין משם הוכחה כלל לנידון דין שביעית בגידולים שבבית ובחצר.

אכן לפי"ז יצא דסככת עראי אינה מועילה כי אינה מבטלת שם שדה כלל (כמו שהבאתי בסק"ז בשם כמה פוסקים). ובשו"ת הר צבי (זרעים סי' ל"ד) שהראה פנים להקל אף באהל עראי, הוא לשיטתו בזה, שכתב כאן (בסי' ל"ה) דמה שרש"י והמאירי כתבו דלא כהירושלמי, הוא משום שהוקשה להם דא"כ נפשוט מכאן הספק בדין שביעית בתוך הבית, ומתוך כך למדו דהירושלמי שנשאר בספק מפרש את הסוגיא דעושין בתים באופן אחר. ומכך שלא חילקו בין אהל עראי לבית קבע יש ללמוד דדעתם דאף אהל עראי מפקיע שם שדה מן הקרקע.

אמנם גם עפ"ד אין ללמוד מכאן דדעת המאירי שרק בבית תקרה הסתפק הירושלמי שפטור, וחצר שאין בה תקרה חייבת, כי אמנם סובר שמחיצות לבד אינם מפקיעות שם שדה, אך דבריו נאמרו בשדה שעושים בה מחיצות לתועלת הנטיעות. ועליהם אמר שאינם מפקיעות שם שדה. אמנם בחצר אפשר שיסבור שמעיקרא אינה כשדה כלל.

סביב הנטיעה לשומרה מן הקור. ורבינו חננאל (שם) פירש שחופרין להם נקבים בעיקריהן שיתקבצו בהן מים. ולפירושה דלא מיירי בבית אין להקשות כלום.

אמנם בפ"י הר"ש (שביעית פ"ב מ"ד) וברא"ש אחר שפירשו כרש"י העירו דבירושלמי משמע בית ממש שעושין לצל על האילן.

והריבמ"ץ משווה בין פירוש רש"י למש"כ בירושלמי, שכתב וז"ל: ועושין להם בתים - גרסינן (בירושלמי פ"ב ה"ג) "מה בין מזהם לעושה בית, מזהם אינו אלא כמושיב שומר" (כלומר:): שלא ייבש, אבל אינה גדילה מחמת זיהום, אבל עושה לה בית "עושה לה ציל והיא גדלה מחמתו", כלומר מחפה כל הנטיעה בצואת כלבים. עכ"ל.

אמנם הרמב"ם בפיה"מ פירש ע"פ סוגיית הירושלמי דעושין להם בתים היינו צללים להסך עליהן מן הגשם והשמש שלא יזיקום, ובתרגום פיה"מ החדש (מהרב קורח, מהר"מ מכון המאור) כתוב בזה"ל: עושין להם בתים - עושין להם מחסות כדי לסוכך עליהם מן המטר בעת שמזיק או מן השמש. עכ"ל.

ונראה דלהר"מ אין הכוונה כאן לבית ממש אלא רק לסככה המגינה מן השמש ומגשם עז שמזיק לנטיעות, והכי משמע גם ברע"ב שכתב שבית היינו סוכה מלמעלה, וכ"כ בתפארי".

ועפ"ד אפשר לתרץ בפשטות דסככה כזו אינה מפקיעה את דיני השדה כי אינה חשובה כ"כ וגם נעשית לזמן מועט, עד

ובה א"צ לא מחיצות כלכתם ולא תקרה להפקיעה מן השביעית.

ועי' חידושי מנחת שלמה שביעית (פ"ב מ"ד) מ"ש בכ"ז.

אחר זה ראיתי בספר שערי אמונה (למון הגר"ח קניבסקי) שכתב דמש"כ הר"ש דבית הוא גדר גבוה אמה הוא משום דלשון בתים משמע כמו בית ואין בית פחות מאמה גובה, דהיינו רוב דופן, דדופן הוא י' טפחים. וממשיך שם דאף מ"ש הר"ש בפירוש השני שבית הוא בית ממש לצל, כוונתו שמקיפין את הנטיעות בגדר גבוהה אמה אלא שלא ממלאים בעפר, אלא נשאר בית. ולפי דבריו בודאי אין מן המשנה ראייה כלל לספק הירושלמי.

[ע"ע בתפארת ישראל (מדות פ"ג מ"ה ותמיד פ"ג מ"ה) דכל מקום שהוא קבוע ומחזיק דבר מה נקרא בית, אף שאין בו לא תקרה ולא מחיצות, והביא שמצינו כע"ז רבות].

וכיון שכך הוא אין מכאן ראייה להחמיר כלל, וגם אין הכרח לחלק בין בית שהוא לרועץ לבית שהוא לתועלת, ויש להעמיד את ספק הירושלמי בכל גידולי שמיטה שאינם בשדה.

ובס"ד התקיים בי ראה מעשה ונזכר הלכה, שראיתי עץ תמר גבוה כמה קומות שבנו בתחתיתו בית סביבות הגזע, ובגג הבית עשו חור כגודל הגזע בדיוק באופן שרוב העץ נמצא מעל הבית ורק הגזע נטוע בקרקע רצפת הבית. והנה יש בזה נפק"מ ע"פ

האמור לעיל, כי אם הסיבה להסתפק באילן שנטעו בתוך הבית היא מחמת שאדמת הבית היא מקום מסופק כי אינה שדה, הנה גם כאן העץ צומח מאדמת הבית שאינה שדה. אך לדעת החזו"א דדוקא בבית יש צד פטור, וכשאין בית חייב, הנה במקרה זה יש לדון אי מיקרי גדל תוך הבית, וביותר לפי מש"כ דדוקא בית שהוא לרועץ פטור, י"ל שבית כזה שאינו מכסה את כל העץ לא מקרי בית לרועץ (אכן באופן שהבית מונע מהעץ את הגשם יש לדון להחשיבו לרועץ).

י.

העולה מן הסוגיא

העולה מן האמור, מה שהסתפק הירושלמי בדין שמיטה באילן שנטעו בתוך הבית, אף חצר מידי ספק לא נפקה (כמ"ש שאין אף אחד מן הראשונים שדעתו מבוררת להחמיר בחצר סתם יותר מבית), ומכיון שכן בשביעית בזה"ז שהיא מדרבנן יש לדון אף בחצר לקולא כבית, ואף אמנם שיש כאן כמה צדדים לחומרא, שמא הדין בספק הירושלמי לחומרא, ושמא אין להסתפק אלא בבית אבל לא בחצר, וגם שמא גזרו חכמים, מ"מ נ"ל שיש להקל בזה בדברים שנחלקו או נסתפקו בהם הפוסקים כיצד דינם בשביעית, ובפרט שבזה יש גם ס"ס לקולא, שמא אין שמיטה נוהגת בחצר, ואף אם נוהגת שמא הדין במחלוקת הפוסקים או בספק הנוסף הוא לקולא. דבכה"ג כו"ע מודים שאין דנים ס"ס להחמיר כי יש כנגדו ס"ס להקל.

וכיוצ"ב יש לדון להקל במקום הצורך במלאכות דרבנן באלו המקומות המסופקים בצירוף הא דשביעית בזה"ז דרבנן. ועי' מה שאכתוב בס"ד לגבי ספיחין בסי' ה' סק"א.

אמנם בחצרות שמצינו שדינם כשדה לעניין תו"מ יש להחמיר שדינם כשדה אף לעניין שביעית. אלא שאי"ז דבר מצוי כל כך (עי' סי' א' סק"ב).

וביחוד למנהג הספרדים שנמשכים בהוראה אחר מרן הב"י, בודאי יש מקום להקל בכ"ז דהא דעתו בכס"מ דלהר"מ והראב"ד חצר כבית, וגם סובר דלהראב"ד חצר ובית פטורים אף מדרבנן ואף מתו"מ, וגם דעתו דבשביעית בזה"ז שהיא דרבנן אזלינן לקולא בספיקותיה, וגם סובר שאין אומרים ס"ס לחומרא בדרבנן.

א"כ שפיר יש להקל ובבתים בחצרותיהם (ואף מרפסות הבתים) בדיני שביעית במקום שנחלקו או הסתפקו הפוסקים בדינם.

סימן ג'

דין עציצים בשביעית בבית ובהצר

אמנם החזו"א כתב (סי' כ"ב סק"א) דלא מצינו שגזרו בעציץ שא"נ בשביעית, וציין למש"כ הרדב"ז בפי' להר"מ (פ"א משמו"י ה"ו) שאף בא"נ אסור מדרבנן, והעיר דאין לנו מקור לזה מהגמ'. עוד כתב (בסי' כ"ו סק"ד) דאף שהדעת נוטה להחמיר בזה מ"מ מכיון שאינו מפורש בגמ' נהגו הפוסקים לסנף זה לקולא, וע"ש דמשום כן אפ' להקל בבית (וראה עוד מש"כ בסי' כ' סק"ה ובמכתבים מהחזו"א שבסו"ס דרך אמונה ח"ד מכ' מ"א).

ובמנחת שלמה (ח"א סי' מ"א סק"ד) ג"כ הסתפק בזה והביא דמשמע ברז"ה (בר"ה דט"ו ע"א) שלא גזרו על אינו נקוב בשביעית, והביא עוד מהפוסקים בזה, ע"ש. ובמנח"ש (ח"ג מהר"ת תשנ"ט סי' קנח סק"ז) הקל לכתחילה בעציץ שא"נ תחת חממות אף במלאכות דאו' כדרך הזורעים ממש.

וכיון שדין זה בספק הוא, וכתבו הפוסקים להקל בו בבית בצירוף ספק הירושלמי, נ"ל דיש מקום לדון להקל בזה אף בחצרות ומרפסות, שלא לנהוג בהם דיני שביעית בעציץ שא"נ.

ג.

דין עציץ נקוב ע"ג רצפת אבנים

החזו"א (שביעית סי' כ"ב סק"א) כתב דעציץ של חרס חשיב נקוב רק לגבי אילן אבל לא לגבי זרעים "וכ"ש בעומד על רצפה של אבן

על פי המתבאר עד כה, כתבתי בסו"ס ב' שיש להקל אף בחצרות ומרפסות וכד' בשביעית בדברים שנחלקו הפוסקים בדינם או בדברים שיש ספק בדינם. ונפק"מ גדולה יש בזה לעניין דין עציצים בשמיטה.

א.

דין עציץ נקוב

הנה לגבי עציץ שהוא נקוב שעומד ע"ג קרקע בלא הפסק אויר כלל הדבר פשוט וברור שדין העציץ כדין הקרקע שתחתיו, כי מכיון שהצמח יונק מן הקרקע דרך הנקב אזי דין העציץ להיות כמותה (אמנם בספר השמיטה לרימ"ט ח"ב פ"ח הסתפק שמא אף בנקוב אין איסור מה"ת אלא רק מדרבנן, אך לא החליט בזה, וע"ש עוד מה שהביא בזה משמיה דהגרשז"א, ונדפס במנחת שלמה קמא סי' מ').

אך לגבי עציץ שאין נקוב אין הדין ברור כאשר אבאר בס"ד.

ב.

דין עציץ שאינו נקוב בשמיטה

בשו"ת נחפה בכסף (ח"א יו"ד סי' ה') כתב דאסור לזרוע בעציץ שא"נ, והכי משמע גם ברדב"ז (פ"א משמו"י ה"ו) דס"ל דעציץ שא"נ כנקוב, ולא הותר בהם בדיקת זרעים אלא רק בגללים, אבל בעפר אסור.

וראיתי בכמה ספרים שמצינים למש"כ הגר"ז שפירא בקונ' סדר השביעית (שכתב בהוראת החזו"א ועל דעתו) להקל בעציצים שבבית, ולא חילק בין נקוב לשאינו נקוב, ומשמע שהיתה דעת החזו"א להקל בזה. אמנם בקונ' הנ"ל במהדורת תשי"ב שינו הנוסחא דרך בעציץ שא"נ אפשר להקל בבית אבל לא בנקוב. וזה מתאים אם מש"כ השבה"ל משמיה דהחזו"א.

וע"ע בקובץ תשובות להגר"ש אלישיב (ח"א סי' רל"ב) שכתב דכיון שהמלט מעורב בחול וחצץ יש להסתפק שמא יש לדונו כאילו מלאו הגג בעפר והעציץ המונח על גביו אולי שואב מלחלוחיתו ויונק ממנו.

ובמנחת שלמה (ח"א סי' מ"א סק"ב) כתב סברא אחרת להחמיר בזה שאפשר שמכיון שהרצפה קבועה ומחוברת יפה עם הקרקע רואים את הרצפה כצונמא (סלע) שע"ג קרקע, ואם הניח עפר ע"ג סלע וזרע בתוך העפר הרי פשוט דחשיב ממש כזורע בארץ מפני שהעפר עצמו חשיב כקרקע, ושם סיים דאף אם לא ננקוט הכי לעניין עציץ נקוב שעומד ע"ג רצפה של עליה, מ"מ נראה דברצפה של קומת קרקע שפיר יש לדון דאפשר דחשיב כארץ וצ"ע. עכ"ד. ולמעשה אכן הקל בקומה גבוהה דאף בנקוב יש להחשיבו כאינו נקוב (כמו שהשיב במכתב הנדפס בספר משפטי ארץ שביעית עמ' 295, הו"ד בכתיב מעדני ארץ עמ' ר"כ). ועי' סק"ד.

אלא שבספר מנחת אשר (שביעית סי' ז') כתב בזה כמה סברות להקל, דנראה דריצוף

שאינו יונק מן הארץ". ומשמע שסובר דרצפת אבנים מפסקת את היניקה ועציץ שע"ג חשיב כאינו נקוב אף אם יש בו נקב בתחתית הכלי.

ובאמת כבר דן בכע"ז בשו"ת הרא"ש (כלל ב' סי' ד') שכתב אודות גג שרצפו כולו ברובדין של אבן ומלאו עפר ונטע כרם דבכה"ג הרצפה שתחת העפר מפסיקה את היניקה [ושם משמע נמי דאף שיש חריצים בין אבן לאבן אינם מבטלים החציצה וצ"ע]. אלא ששם מסיק להחשיב הגג כקרקע מטעם אחר. (ועי' בספר מנחת קנאות בנוסח השאלה שנשאל הרא"ש ושם לא נזכיר אבנים כלל, ואדרבה נראה שדעת הרב השואל היה להחשיב הכרם כתלוש מטעם שהעץ חוצץ (כדעת רש"י בגיטין ז'), ונראה שהרא"ש השיב בכוונה תחילה על מקרה של רצפת אבנים כדי להדגיש שאף כשיש הפסק מעליה, עדיין דעתו להחשיב הכרם למחובר מטעם אחר).

אך בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' קס"ז) כתב משמיה דהחזו"א שרק רצפה של אבן ממש מפסיקה אבל רצפה רגילה שלנו שקוראין בלטה לא מפסיקה את היניקה שיונק העציץ מן הקרקע שתחת הרצפה. עוד כתב (בח"ו סי' קנ"ג) דדעת החזו"א להחמיר בזה אף כשהעציץ מונח בקומה גבוהה, וטעמו שהמרצפות הללו בעצמם רובן עפר וגם יש תחתיהן עפר ובעפר כזה אף ע"ג גג נחשב כקרקע עולם ממש (כוונתו למ"ש בשו"ת הרא"ש הנ"ל).

דהיינו דווקא עד גובה י' טפחים, אבל ביותר מזה לכו"ע האויר מפסיק היניקה.

ובמנחת אשר כתב עוד להשיב ע"ד המנחת שלמה דאין להחשיב העציץ ע"ג רצפה כזורע ע"ג צונמא, כי שאני צונמא שהיא אדמה טבעית וחלק מקרקע עולם ולכן חשיב מחובר אף שבאמת אינו יונק מן הקרקע שתחת הצונמא, משא"כ כאן.

עוד כתב שם שאחר שבעציץ שבבית אף בנקוב מותר כי אינו יונק וכנ"ל, אז י"ל דבזה לא גזרו כלל שאינו נקוב שבבית אטו נקוב שבשדה. ע"ש.

ואם כך הוא אזי יש מקום להקל בזה גם במרפסת שיש בה עציץ נקוב כי דינו כאינו נקוב כיון שאין שם יניקה כלל, אמנם בחצר שאין הפסק אויר בין החצר לארץ אין להקל בעציץ נקוב אף אם יש בה ריצפת אבנים.

אלא שעל מה שכתב המנחת אשר בשם הריטב"א בגיטין לחלק שמא בלמעלה מי' לכו"ע דינו כתלוש, יש להעיר בזה, ואפרש הסוגיא ומה שיש לומר בה:

ד.

עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות - דין

הפסק אויר

עיקר הנידון בדין עציץ המונח ע"ג יתדות הוא מצד מה שיש הפסק אויר בין העציץ לקרקע שתחתיו, ויש לדון אם האויר מפסיק את היניקה בין העציץ לבין הקרקע שתחתיו או שאויר אינו מפסיק.

הבלטות מפסיק את יניקת העציץ כי בלטה זו קשה כאבן ואין המים מחלחלים דרכה (אף שהן בולעות קצת מים), ועוד דתחת הרצפה יש חול ים שאינו מגדל צמחים כלל, ומתחת לחול יש בטון, וכל זה בוודאי מפסיק את היניקה של הצמח מן הארץ יותר מכל עציצים שבעולם.

ונראה דדעתו שאין שום צד להחמיר מצד מה שיש חול תחת הבלטות, וכל הנידון הוא מחמת הקרקע שתחת הבניין, וסברתו דמה שאינו מצמיח מחמת טבעו, גם לינוק ממנו אי אפשר. ויש לדון אולי אף החזו"א יסכים לזה וכל מה שסבר שהעציץ יונק מן החול שתחת הבלטה היינו דווקא בחול שמצמיח כמו שהיה דרך לבנות בזמנם, ואמנם בשבה"ל דן גם מצד החול שמעורב בתוך הבלטות, אך מ"מ באלו החדשות שמצויות כיום שהם מקרמיקה של חרס, ותחתיהן חול שאינו מצמיח, אולי גם החזו"א יודה דאינו יונק.

עוד כתב במנחת אשר (שם) דק"ו שאין להחמיר בזה בקומות גבוהות שאינן סמוכות לקרקע עולם ממש, כי נחלקו הראשונים אם הפסק אויר חוצץ בפני היניקה, דלרש"י ותוס' (בשבת דפ"א ע"ב) העציץ יונק אף כשיש הפסק אויר, אך במנח"ח (מוסף השבת מל' קוצר אות ד') מדייק מלשון הרמב"ם דבהפסק אויר אין שום יניקה. ואף למאן דסברי שאינו מפסיק הנה בחי' גיטין המיוחסים לריטב"א (רבינו קרשקש גיטין ד"ו ע"ב) מסתפק

חשיבא כמחובר לעניין שביעית ומעשר, דלרבנן דינה כמחובר ולר"י דינה כתלוש). והשיטה השניה היא דעת רבא שאמר דדילמא לא היא עד כאן לא קאמר ר' יהודה התם אלא בספינה העשויה לברוח אבל עציץ שאינו עשוי לברוח מודה ר"י לרבנן שדינו כמחובר. ושיטה שלישית בזה ג"כ מדיחוויא דרבא שאמר עוד דאפשר דעד כאן לא קאמרי רבנן התם אלא בספינה דלא מפסיק אוירא, דמיא כי ארעא סמיכתא דמיא, אבל בעציץ דמפסיק אוירא מודים לר"י דדינו כתלוש. הרי לן דבין לר"י ובין לרבנן אין פשיטות אי עציץ ע"ג יתדות חשיב כמחובר או כתלוש, ולכן צריך לבאר הגמ' הן לשיטת רש"י ותוס' והן לשיטת הרמב"ם.

ובאמת דשיטת התוס' בזה מבוארת בדבריהם בהדיא שסוברים דהדין כדיוחי דרבא הראשון דמודה ר"י לרבנן דעציץ חשיב מחובר ושאינו מספינה שהיא עשויה לברוח. ומ"ש רבא אחר כך דאפשר דמודים רבנן לר"י דבעציץ חשיב כתלוש דיוחיא בעלמא הוא. [ונ"ל דאף שיכלו לפרש כרבי זירא ולפסוק הדין כרבנן, מ"מ סברו לפסוק כרבא ולהעמיד ההלכה ככו"ע].

ובעניין שיטת הרמב"ם בזה, הנה מחשבון הסוגיא נראה שיסבור כשיטה השלישית דמודים רבנן לר"י דעציץ חשיב כתלוש, או שיסבור כדעת ר' זירא דנחלקו בזה, ופוסק הדין כר"י. אך עי' רדב"ז (פ"א תרומות הכ"ג) שמביא מפי"מ להר"מ שסובר דכל הסוגיא בגיטין היא שלא כהלכה כי הדין שלא נחלקו ר"י ורבנן אף לא לעניין ספינה, כמאי דאיתא

ואיתא בגמ' בשבת (פא:) אמר אב"י פרפיסא (רש"י: עציץ נקוב שזרעו בו) שהיה מונח על גבי קרקע והניחו על גבי יתדות מיחייב משום תולש, היה מונח על גבי יתדות והניחו על גבי קרקע חייב משום נוטע.

ונחלקו הראשונים בביאור הסוגיא, דעת רש"י ותוס' (שם) דהעציץ יונק וחשיב מחובר אף בהיותו על היתדות, ולכן מפרשים דמדאורייתא פטור ומה שכתוב בגמ' שחייב היינו לעניין מכת מרדות מדרבנן.

אך ממ"ש הרמב"ם (פ"ח משבת ה"ד) גבשושית של עפר שעלו בה עשבים הגביהה מעל הארץ והניחה על גבי יתדות חייב משום תולש. היתה על גבי יתדות והניחה על הארץ חייב משום זורע, למדו האחרונים (כ"כ מפרשי הר"מ והמנח"ח) נראה שסובר שהנידון הוא בדאור, ולפי זה נראה שפוסק דכשיש הפסק אויר חשיב כתלוש (עי' חזו"א עוקצין ס' ד' סק"ב דלהר"מ צריך שיהיה עפר תוך הנקב בעובי העציץ כדי להחשיבו מחובר כי בלא זה עובי העציץ חוצץ כי יש הפסק אויר של משהו אף במקום הנקב והוא מפסיק היניקה. ובמנחת שלמה ח"א ס' מ"א אות ב' נראה דחולק וס"ל דעציץ נקוב המונח ע"ג קרקע דינו כארץ ואין רואים אותו כמוגבה מהארץ מחמת עובי השוליים של העציץ).

והנה בין לשיטת רש"י ותוס' ובין לשיטת הרמב"ם יש לעיין כיצד למדו את הסוגיא בגיטין (ו:). דאיתא שם ג' שיטות בדין עציץ המונח ע"ג יתדות, השיטה הראשונה היא דעת ר' זירא שאמר עציץ נקוב המונח על גבי יתדות באנו למחלוקת רבי יהודה ורבנן (שנחלקו בדין ספינה שאינה גוששת אי

ונראה א"כ דאדרבה דבריו נאמרו לחומרא דאף לר"י דמיקל לעניין שביעית ומעשר להחשיב העציץ כאינו נקוב היינו דווקא בלמעלה מ"י. אבל לשיטת רבנן דמחמירי להחשיבו כמחובר אדרבה מפורש בהדיא שאין שום חילוק בזה בין למעלה מעשרה ללמטה מעשרה. וא"כ הוא נמצא דלשיטת רש"י ותוס' שפוסקים הדין כדיחויא קמא דרבא שלא נחלקו אלא לעניין ספינה שהיא עשויה לברוח אבל בעציץ מודה ר"י לרבנן, יוצא דהדין שדינו כמחובר אף ביותר מ' טפחים. עוד קשה גם על שכתבו שהריטב"א הסתפק בזה, לא מצאתי בפנים שום ספק כלל.

עד שראיתי בריטב"א ישן (נד' ניו יורק תשי"א) שכתוב שם בגירסא שונה מהריטב"א דידן, ושם כתוב: א"ר זירא עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות וכו', באנו למחלוקת ר' יהודה ורבנן דרבנן יונק אפילו למעלה מ' ל"א דווקא למטה מ' אבל לא למעלה. עכ"ל. הרי שהחליפו הגירסא ובמקום "ולר"י" גרסו "ל"א" (לישנא אחרינא) ומתוך כך הבינו כל הנך פוסקים שהריטב"א מסתפק בדעת רבנן אם דבריהם נאמרו דווקא בלמטה מעשרה או אף בלמעלה מעשרה.

והנה במהדורות החדשות תיקנו הגירסא ע"פ כת"י וגרסו "ולר"י" וע"פ גרסתם יוצא דאין ספק דרבנן דיברו אף בלמעלה מ' טפחים (וחיפשי ומצאתי כן בכת"י מאוסף המוזיאון הבריטי בלונדון שכתוב שם בהדיא "ולר" יאודה" והנני מצרף תמונתו בסוף הקונטרס). והכי

בעירובין (פא:) ובסנהדרין (כד:) שאמרו ר' יהושע בן לוי ור' יוחנן שכל מקום שאמר ר' יהודה אימתי אינו אלא לפרש. ולכן סובר הרמב"ם דהדין כרבי יהודה ושרבנן לא חולקים עליו בזה.

הרי לן דנחלקו הראשונים להלכה בדין עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות אם האויר מפסיק היניקה להחשיבו כתלוש או לא.

דעת הריטב"א

עוד בזה ראיתי בחזו"א (עוקצין פ"ד סק"ד) שהביא מדברי הריטב"א (רבינו קרשקש גיטין ז:) להסתפק שמא כל המח' היא בפחות מ' טפחים אבל בלמעלה מעשרה מודים רבנן דדינו כתלוש. וכן הביאו מן הריטב"א בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' מ"א סק"א) ובאור לציון (שביעית פ"א ס"ו) ובמנחת אשר (שביעית סי' ז') ורצו משום כך להקל בלמעלה מ' אף בעציץ נקוב בצירוף בכמה אופנים, יעויין בדבריהם.

ומתחילה תמהתי מאוד ע"ז, כי הריטב"א כתב וז"ל: א"ר זירא עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות וכו', באנו למחלוקת ר' יהודה ורבנן דרבנן יונק אפילו למעלה מ' ולר"י דווקא למטה מ' אבל לא למעלה. עכ"ל.

הרי שמפרש הפלוגתא דרבנן ור"י דלרבנן אין שום חילוק בין למטה מעשרה ללמעלה מעשרה ולעולם דין העציץ כמחובר, ומחדש דלר' יהודה כל מה שסבר שהאויר מפסיק היינו בלמעלה מעשרה אבל בלמטה מעשרה מודה לרבנן.

נולענ"ד אחז את החבל בשני הקצוות, כי אדרבה המל"מ כותב שם (ה"ט) דמצינו דברים שהם כתלושים לעניין טומאת אוכלין אף שהם מחוברים לשאר דברים, כגון תאנים שצמקו דאמרינן בחולין (דקכ"ז) דמטמאין טומאת אוכלין והתולש מהן בשבת חייב, ומיניה מסיק שהדבר אשר יחשב כמחובר לגבי טומאת אוכלין פשיטא שיחשב כמחובר לשאר דברים. עכ"ד. ולגופו של עניין באמת יש בניהון זה מח', עי' מה שאכתוב בזה להלן ס"ק ה'.

ועל עיקר הראיה מהתוספתא עי' חסדי דוד שם שמסתפק שמא מ"ש אמה לאו דווקא וה"ה יותר, א"ד דווקא קתני, וכתב שמסברא י"ל שיש גבול עד מתי יחשב כמחובר וממנו ולמעלה יהיה כתלוש. גם ע"ש מ"ש בדעת הרמב"ם, ואכמ"ל].

עוד כתב בספר השמיטה שם שיש רמז לחלק בין עציץ שהוא גבוה י"ט, לעציץ שאינו גבוה י"ט, מן הירושלמי בכלאים (פ"ז ה"ב) רבי בון וכו' לאויר עשרה היא מתניתא (וכוונתו ע"פ הפנ"מ והגר"א שם), וכן להלן שם (סוף פ"ז) אמר רבי יוחנן דלאויר עשרה היא מתניתא, משמע שתוך עשרה יש יניקה ומעל עשרה אין יניקה כלל. וע"ש מש"כ בדעת הר"מ.

ובאמת דמריטב"א הנ"ל לפי הגי' שלפנינו מבואר דלרבנן אין חילוק, וא"כ לרש"י ותוס' שפסקו כמותם אין חילוק, יש משם פירכא לדבריו.

נראה מסברא כי הלשון לישנא אחרינא אינו מתאים כאן כלל, דאף אי נימא שהריטב"א מסתפק בפירוש דעת רבנן מ"מ אי"ז ספק בלישנא, אלא בפירוש דבריהם.

ולכאור' לפי זה אין לצרף את דעת הריטב"א לדעת הרמב"ם ולר' דבלמעלה מ' יש עוד צד דאין יניקה אף לרבנן. ואדרבה מבואר בריטב"א להיפך דיש יניקה אף למעלה מ'.

שוב הראוני בדרך אמונה בהל' תרומה (פ"א הכ"ה ובצה"ל שם) שכתב ככל הכתוב כאן.

עוד שיטות בזה

וראיתי בספר השמיטה לגרי"מ טיקוצינסקי (ח"ב פ"ח אות א') שג"כ דן בכ"ז וכתב דתליא במח' רש"י ותוס' עם הרמב"ם, והוסיף דלשיטת רש"י ותוס' שהאור אינו מפסיק צריכה תלמוד מה השיעור כאן, האם יתכן שגם כשיהיה הכלי מודלה מעל הארץ עשרים אמה ג"כ יחשב כמונח על הארץ,

והביא ראיה מהתוספתא דעוקצין (פ"ב י') דאיתא שם עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות אפי' גבוה מן הארץ אמה חשיב מחובר לעניין הכשר טומאה. ומשמע דביותר מאמה דינו כתלוש. אך דחה דאפשר לחלק דין הכשר זרעים משאר דברים המדוברים בדין מחובר לקרקע, וצ"ל למל"מ פ"ב דביכורים, וכתב עוד דהרי לדעת הרמב"ם מוכח לחלק בזה, כי דעתו דלגבי שבת ושאר דברים די בהפסק מועט להחשיבו כתלוש, ומוכח שסובר לחלק דרך לגבי טומאת אוכלין חשיב כמחובר.

דברים, כגון תאנים שצמקו דאיתא בחולין (דף קכ"ז) שאף שמתמאין טומאת אוכלין מ"מ התולש מהן בשבת חייב. ומיניה נילף שהדבר אשר יחשב כמחובר לגבי טומאת אוכלין פשיטא שיחשב כמחובר לשאר דברים. וע"ש שאר דבריו באורך. ובאגלי טל (זורע סע' כ"ד אות א') נראה ג"כ שפוסק כן.

ויש להקשות ע"ד מן הירושלמי במעשרות (פ"ה ה"א) בדין בצלים שהשרישו בעליה שנחשבים כתלושים לעניין מעשרות וכמחברים לעניין טומאת אוכלין, והוקשה לירושלמי הסתירה בזה ותיריך רבי יוסי דהתורה ריבתה בטהרת זרעים דאפילו זריעה כל שהיא מטהרתם. וע"ש בסוגית הירושלמי ובתוספתא דמעשרות ושביעית קיל טפי אף משבת, וא"כ בנידו"ד אין להוכיח לחומרא ממה שכתוב גבי תאנים שצמקו.

וראיתי בקובץ תשובות (ח"א סי' רל"ב) שהביא בשם הטל אורות שחלק על המל"מ וחילק דשאני טומאת אוכלין, וכן הביא גם מתשובות בית דוד (סי' א') שחלק וכתב שאין ללמוד שום דבר מטומאת זרעים, וע"ש שנראה מדבריו שדעתו להקל בזה. וכ"כ בספר השמיטה (ח"א פ"ג) שאין להחמיר בזה. גם ראיתי מצינים דהמרכה"מ (בפ"ב מטומאת אוכלין) ג"כ חולק על המל"מ ודעתו בזה לקולא.

אמנם בחזו"א (שביעית סי' כ"ב סק"א) נראה דדעתו להחמיר בזה, שכתב דיש ליזהר בעציצים שלא יצאו הנופות חוץ לעציץ שאז דינו כמחובר. ובדרך אמונה (פ"א משמו"י

עוד יש לציין דמהריטב"א שלפנינו עולה דאף לר' יהודה שדין העציץ כתלוש היינו דווקא ביותר מ' אבל בלמטה מזה דינו כמחובר. ויש בזה נפק"מ להרמב"ם שפוסק כר"י. אך ראיתי בכמה ראשונים (עי' מאירי וערוך ועוד) שמפרשים בהא דספינה גוששת דמיירי כשהיא נוגעת בקרקע ממש, הרי לן שסברו בדעת ר"י דכל שאינו נוגע דינו כתלוש. וכן נראה מסתימת הרמב"ם ושאר הראשונים שלא חילקו בזה. מה גם שהריטב"א כתב כן בביאור מח' ר"י ורבנן, ולדעת הרמב"ם אין הלכה כן, ולהלכה לא פליגי.

ה.

דין עשא"נ כשהענפים יוצאים חוצה לו

כתב המשנה למלך (פ"ב מביכורים ה"ט) דכל מה שמצינו שעציץ שא"נ דינו כתלוש היינו דווקא כשלא יצאו הענפים חוץ לעציץ אבל אם יצאו חוץ לעציץ דינו כמחובר, ולמד דבר זה מן המשנה בעוקצין (פ"ב מ"ט) קשות שנטעה בעציץ והגדילה ויצאת חוץ לעציץ טהורה. והביא מפרש"י (חולין דף קכח) דכשיוצא הנוף חוץ לעציץ חשיב כמחובר לפי שהנוף הנוטה לארץ יונק מריח הארץ דרך האויר, ואף מה שבתוך העציץ יונק מן הנוף שחוץ לעציץ.

עוד כתב המל"מ שם דאין לדחות ולחלק בין טומאת אוכלין לשאר דברים ולומר דרק לעניין טומאה חשיב כמחובר, דאדרבה מצינו איפכא שיש דברים שהם כתלושים לעניין טומאה אף שהם כמחברים לשאר

ונראה שמכיון שד"ז במח' הפוסקים הוא, אזי במקומות המסופקים כבית וחצר וכיוצ"ב אפשר להקל אף לכתחילה להחשיבו כאינו נקוב.

דין עשא"נ שאינו עשוי לטילטול

בעניין עציצים שאינם עשויים להיטלטל, מחמת שהם מחוברים או מחמת שהם גודלים או כבדים, או אפי' מחמת שכך דרך השימוש בהם אכתוב בס"ד בסוף סי' ד'.

בצה"ל אות ק"ח הביא משמו שהחמיר אף לקוץ מה שיצא מדין ספיחין. אך לעומת זה בארחות רבינו (ח"ב) הביא משמיה דבעל הקה"י שאמר דמסתבר שהחזו"א לא כתב כן אלא לעניין זריעה שלא לזרוע בעציץ שא"נ כשהנופות יוצאים חוץ לעציץ, אבל לגבי שאר מלאכות שאח"כ דינו כאינו נקוב, וצ"ע בטעמא.

סימן ד'

דין גידולי חממות בשביעית

תועלת הגשמים והטללים והאוויר וקוי השמש והבית להם לרועץ. (ועי' שבט הלוי ח"י סי' קצ"ט שכתב כן מסברת עצמו). ומדבריו למדו הפוסקים שסובר שאין להקל בחממות כבבית כי בחממות אין הבית מרע לגידולים אלא אדרבה הוא משיב (אול"צ שביעית עמ' כ"ז. חוט שני שביעית ח"א פ"א ה"א).

ובשו"ת להורות נתן (ח"י סי' ע"ה וע"ו) העיר ע"ז מסוגיית הירושלמי ומן המפרשים דנראה ברור דהא דממעטינן בית בשביעית הוא מגזיה"כ דכתיב שדך, ובית אינו בכלל שדה. ולא נזכר הטעם שהבית לרועץ.

והוכיח כן ממ"ש הר"מ דחצר ג"כ פטורה, ובודאי מוכח דהפטור דבית לא משום שהגידול אינו עולה כהוגן אלא מגזיה"כ, דאל"כ מה עניין חצר לבית הלוא האילן העומד בחצר פתוח לאויר העולם כמו בשדה, ועולה גידולו כהוגן.

גם בשו"ת אבן ישראל (ח"ה סי' ע"ד) תמה ע"ד החזו"א מנ"ל למדרש טעמא דקרא דסיבת הפטור רק בבית שהוא לרועץ, והאריך עוד בכ"ז.

ודבריהם נראים, מה גם שעיקר טעמו של החזו"א לחלק בין בית שהוא לרועץ לבית שהוא לתועלת הוא מחמת המשנה דעושין בתים לנטיעות, וכבר כתבתי מזה (בסי' ב')

דנו הפוסקים בדין חממות אי שרי לזרוע תחתיהן בשביעית, ויסוד הסוגיא מן הירושלמי שהסתפק מדרשת הכתובים אם שביעית נוהגת באילן שנטעו בתוך הבית, שהבאתי בסימנים הקודמים. אלא שהוסיפו תנאים בזה שזרעו בחממות רק בעציץ שא"נ שיש ספק בעיקר דינו בשביעית. וגם הוסיפו בזה עוד תנאים לרווחא דהתירא.

ויען וכל הנידון בזה הוא מתולדה דסוגיית הירושלמי שנסתפק בדין שביעית במקומות שאינם שדה, אלקטה באומרים בין שיטות הפוסקים בזה, ומה שיש להעיר בדבריהם כדרכה של תורה.

אם יש לחממות דין בית

בסי' ב' הבאתי מש"כ החזו"א (שביעית סי' כ"ב סק"א, וסי' כ"ו סק"ד) דהמיקל לזרוע בעציץ שא"נ תחת הבית יש לו ע"מ שיסמוך. ושאף שהדעת נוטה להחמיר בזה אין לנו כח למחות דיש להם ע"מ שיסמכו. וראה עוד שם דגדר בית א"צ בית שחייב במזווה אלא בכיסוי קבוע ואולי אף מחיצות י"ט. מכ"ז נראה לכאור' דיש מקום לדון להקל בחממות שיש בהם כיסוי ומחיצות אם זורעים בהם בעציץ שא"נ.

אלא שבחזו"א (סי' כ' סק"ו) כתב עוד דהספק של הירושלמי בבית הוא מפני שבבית הצמחים במצב בלתי טוב ורצוי ונשלל מהם

ובחוטש שני (שם) חלק ע"ז וס"ל דסו"ס החממות נעשות לתועלת הצמחים, ולכן אף אם יש מהם גם נזק אין להקל מחמת זה, כי הולכים אחר סיבת העשיה, ועשייתם היא מחמת התועלת שיש מהם. וכ"כ בדרך אמונה (פ"א משמו"י בצה"ל אות ק"ו) משמיה דהגריש"א דכיון שנבנו לתועלת וגם דרך לגדל בהם אין להקל להחשיבם כבית.

הדרך לזרוע בחממות משאי"כ בית

הנה מן המבואר בסי' א' ובסי' ב' דלדעת הרמב"ם ורבים מן הפוסקים דין חצר כבית ואף היא בכלל ספק הירושלמי מחמת שגם היא אינה שדה, יש מקום לדון אולי יש מקום להחמיר בחממות להחשיבם כשדה, כי מבואר דעצם היות הבית לבית אינו סיבה לפטור בשביעית, וכל מה שיש לדון בו לפטור הוא מחמת שאינו שדה, וכיון שכך יש לדון בחממות לחומרא שאולי אף אם החממה קרויה בית לאיזה הלכות ודינים, מ"מ לא נפקע ממנה שם שדה כי יש דרך להשתמש בהם לזריעה ולכל מלאכות השדה וזה עיקר תשמישם, ומנא נימא דשם שדה נפקע כשיש כיסוי ומחיצות אם ממשיכים להשתמש בקרקע לכל מלאכות השדה, וסברא זו ראיתי בחוטש שני (שביעית ח"א פ"א סק"א).

אך אפשר לו' לאידך גיסא דשדה במהותה היא מקום פתוח, ובית שבמהותו הוא סגור הוא להפך מכך, וזה על אף שיש גם מקומות פתוחים כחצר שאינם שדה. והכי משמע בירושלמי שאמרו שאילן שנטעו בתוך הבית

סק"ט) וב"ה תירצנו הסוגיא שאין משם קו' כלל ואין כורח לחלק בזה.

על אף כ"ז עוד דן בשו"ת להורות נתן שם שאף לדעת החזו"א יש מקום לפטור חממות כבית, כי החממות הם לרועץ ומפריעות לגשם והטל והרוח וכיוצ"ב, אלא שבני אדם טורחים להשלים לגידולים את חסרונם בדרכים מלאכותיות, אך מחמת זה לא נהפך הדין, כי למעשה יש מהם נזק לצמחים כמו בית. וכ"כ באבן ישראל (שם) דבחממות אע"פ שמוציאות יותר פרי, מ"מ ניכר בטעם הפרי שמפני חסרון השמש יש בו חסרון במתיקות, וא"כ אף בזה יש לדון שהם לרועץ.

גם המנחת אשר כתב דמדברי החזו"א אין הכרע לאסור החממות, אלא ששם חילק בין חממות שהם גדולות מאוד וסגורות הרמטית מכל צד שאין בהם חדירת מי גשמים שמסתבר שיש להם דין בית, לבין חממות קטנות העשויות מעשה רשת ואינם סגורות מפני האור והאוויר והרוח והגשם, אלא רק מונעות את כניסת החרקים, דבזה י"ל דכיון שהגידול נעשה באופן טבעי י"ל שהשביעית נוהגת בהם מה"ת. [במש"כ שצריך סגירה הרמטית מכל צד וכו'] החמיר בדעת החזו"א יותר מדעתו הוא, כי החזו"א מסתפק שמא בתקרה סגי לעניין שיהיה כבית, כי בתקרה לבד כבר יש רועץ שמונעת את הגשם וכו', עי' סי' ב' סק"ז וסק"ט, מה גם שבבית דירה יש פתחים וחלונות לאור ולאוויר].

וראיתי בשו"ת להורות נתן (ח"י סי' ע"ה) שכל מה שהוצרך הפס' למעט בית הוא כדי לחדש שאף כשדרך לזרוע כך הדין שמותר. ע"ש.

עוד יש להעיר בזה ע"ד החוט שני, דכיון שכל מה שהקלו הפוסקים בחממות הוא רק בצירוף מה שזורעים בעציצים שא"נ, הנה בכה"ג אין זו זריעה כדרך שזורעים בשדה כלל, ואין שום מקום לומר שיפקע שם בית מן החממות.

אופן עשיית עציץ שא"נ בחממות

אודות אופן עשיית עציץ שא"נ בחממות עי' שבט הלוי (ח"ח סי' רמ"ו) דמסתפק דלדעת הרא"ש (בשו"ת כלל ב' אות ד') שכשמלא עפר בגג הוי כמחובר וזורע בארץ אף שיש הפסק אויר בין הגג לקרקע שתחתיו, וטעמו דהגג הוא דבר קבוע ואינו מיטלטל, ושם מבאר דדעת הרא"ש דעיקר הפטור בבית הוא מחמת שהוא מיטלטל, ולא מחמת מה שהוא מופרד מקרקע העולם, אלא שבעציץ נקוב יש דין שכיון שיונק מן הארץ הוא מתבטל להיות כמותה ואין בו היתר, ומדבריו מתבאר שכשאנו מטלטל אין מקום לדון כלל להיתירא מדין עציץ. א"כ לדעתו י"ל שאם שוטח ניילון עבה על קרקע החממות ונותן על גבו עפר וזורע, דהו"ל כקרקע מה"ת וחייב בכל מצוות התלויות בארץ, וא"כ הוא צרכים להזהר שלא לעשות ניילון גדול באופן שאינו מיטלטל.

ובאמת ראיתי במנחת אשר (פ"ז סק"ג) שעציצים שמחמת כובדם אין דרך לטלטלם

פטור מתו"מ ובשביעית צריכה, משמע דכשהוא בית כהלכתו אז בוודאי אין לו שם שדה כלל. ואם כך הוא אז יש מקום להקל בחממות אף שדרך לזרוע בהם.

והכי משמע ממש"כ המפרשים בדעת הראב"ד (שהבאתי דבריהם בסי' א' סק"א וסק"ב) שלמדו דיש ללמוד הדין בחצר לעניין תו"מ ולעניין הספק בשביעית מסוגיית קביעות מעשרות, ובסוגיא שם מבואר דחצר יכולה להיות כשדה בנעדרה רובה וכו' אך בית לעולם דינו כבית, ואין הדין משתנה אם יעדרו רובו. וא"כ ה"ה כאן בחממות יש לומר שאף אם יעדרו ויזרע כבשדה ממש אכתי לא בטל מהם שם בית לעניין ספק הירושלמי בשביעית. וע"ע שם משמיה דהחזו"א.

[ויש להביא לזה קצת סמך מן הפוסקים דמשמע שמקום שהוא סגור הוא ההפך משדה שהיא מקום פתוח. כמו דאיתא גבי יעקב ועשו (בבראשית כ"ה) דעשו הוא איש שדה ויעקב איש תם יושב אהלים. וכן במכת ברד דמצרים איתא (שמות ט) האדם והבהמה וכל אשר ימצא בשדה ולא יאסף הביתה, ולהלן מזה הירא את דבר ד' הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים, ואשר לא שת ליבו וכו' בשדה. הרי דבית הוא מטבעו ההפך משדה.

עוד ראה בפסוק (שמות ח, ט) וימותו הצפרדעים מן הבתים ומן החצרות ומן השדות, הרי דבלשנא דקרא חצר אינה שדה].

נקובים ממש ולהניחם ע"ג ניילון (ואז א"צ להפריד הניילונים כלל).

אלא דיש לנו לעיין מאין הוציא החזו"א שיעור זה, והיה נ"ל דלמד כן ממש"כ הרמב"ם לגבי טומאת כלים (בפ"ג מכלים ה"א) דכלי עץ שהוא סתם אם היו לו שוליים לישיב עליהם על הקרקע כדי שלא יהא נוח להתגלגל והיה מחזיק ארבעים סאה אינו מקבל טומאה כלל לא מן התורה ולא מדברי סופרים מפני שחזקתו שעשוי לנחת. הרי דבסתמא בשיעור מ' סאה כבר נחשב שאינו עשוי להיטלטל.

אבל אין לומר שהיתה דעת החזו"א דהקולא בעציץ היא רק כשיש לו דין כלי, כי לעניין עציץ סיבת הפטור אינה מחמת שהוא כלי אלא מחמת מה שהוא מופרד מן הארץ ואינו יונק ממנה, או כדעת הרא"ש שהסיבה היא מחמת מה שהוא מיטלטל, אבל בשום מקום לא מצינו שצריך שיהיה כלי ממש. [ואף למש"כ החזו"א בעוקצין סי' ד' דיש יניקה גם מהצד, ולפי"ז אם זורע ע"ג פשוטי כלים שאין להם בית קיבול אזי גם אין הפסקה ליניקה. מ"מ אין ללמוד מזה דדעתו דהפטור הוא מחמת שהוא כלי, כי כתב שם בהדיא דלפי ספק הריטב"א שמא אין יניקה יותר מעשרה טפחים, א"צ שיהיה מעקה לגג דתשובת הרא"ש, הרי דאף לדעתו שייך דין עציץ בלא בית קיבול כלל]. ומכאן תשובה למש"כ בשיח השמיטה שהחזו"א למד דין זה מהרמ"א ר"ס שי"ד.

הוי כמחובר מה"ת אף שאינם נקובים כיון שהם קבועים במקומם, ודימה ד"ז למש"כ הרא"ש אודות הנוטע כרם בגג.

עוד כתב שם דאף שיש לחלק מסברא בין גינה שעל הגג לעציץ דמ"מ כלי הוה ולא דמיא, ולא דמיא לנידון דהרא"ש שהוא יותר דומה לשדה דעלמא, מ"מ אין להקל בזה מסברא. והביא כן גם משמיה דהגרשז"א בספר מעדני ארץ (בהערות ס' ה' אות ב').

[יש לדון ע"ז ממש"כ הרא"ש שם בהדיא שהסיבה להחמיר מחמת שהוא מחובר, אך אפשר דעיקר כוונתו לזה שמחמת שהוא מחובר אינו מיטלטל].

אמנם בשבט הלוי שם בהמשך דבריו נראה דבחממות כיון שהם בכלל ספק הירושלמי א"צ להחמיר בזה (אך ע"ש שלמעשה מיקל רק בצירוף עוד תנאים, וראה מש"כ בח"ט סי' רל"ח).

עציץ גדול מ' סאה או יותר

ומאימתי העציץ נחשב כאינו מיטלטל, ראיתי בדרך אמונה (פ"א משמו"י בצה"ל אות קי) שהביא משמיה דמרן החזו"א שעציץ במ' סאה כשיעור מקווה דינו כקרקע ולא כעציץ, (אך לא כתב שם שהדין כך כי אינו מיטלטל) וזה שיעור גדול מאוד (מ' סאה לדעת החזו"א הם 576 ליטר, ובשיעורין של תורה כתב לגבי מקווה שאין להקל בפחות מ- 648 ליטר, ושלכת' יש להחמיר יותר. ולדעת הגר"ח נאה 331 ליטר), ובחממות בקל אפשר להפריד הניילונים אחד מחבריו, ואף בעציצים ממש זה דבר אפשרי לעשות עציצים גדולים כל כך אפילו

ובדרך אמונה שם משמיה דהחזו"א לא חילק כלל בין עשוי לטלטול לבין עשוי לנחת, ויש בזה נפק"מ טובא. וצ"ע.

אכילת גידולי חממות

והנה כ"ז לעניין זריעה ושאר מלאכות בחממות, שזה דבר שאינו מצוי לאדם רגיל רק לחקלאים. אמנם אכילת מה שגדל בחממות זה דבר מצוי, אך יש בו עוד קולא, מצד שספיחין דרבנן אף בזמן ששביעית נהגא מה"ת. ויש להקל באכילתם במקומות המסופקים ובפרט בשביעית בזה"ז. ועי' מה שאכתוב בסי' ה' סק"א.

אלא דא"כ הוא דשיעור מ' סאה יוצא מן התם אזי יש ללמוד מזה שעיקר החילוק הוא בין עשוי להיטלטל לעשוי לנחת, כי כל מה שחילקו בין כלי שמחזיק מ' סאה לשאינו מחזיק היינו דווקא בסתמא. וכמש"כ הרמב"ם (שם) דכל כלי עץ העשוי לנחת אפילו אינו מקבל אלא דבר מועט אינו מקבל טומאה לא מן התורה ולא מדברי סופרים. וכל כלי עץ העשוי להתטלטל מלא וריקן כשק אפילו היה מחזיק מאה סאה ואע"פ שיש לו שוליים הואיל ואינו עשוי לנחת הרי זה מקבל טומאה דין תורה כשאר כלי קיבול.

סימן ה'

עוד נפק"מ בבית ובחצר בשביעית

השמיטה משמיה דהגר"ח ברלין זו טעות כי הוא דיבר רק בבית כדלהלן).

ובדין עציץ נקוב בבית ע"י משפטי ארץ שם משמיה דהגרש"ז אויערבאך דמסתבר דלא גזרו ספיחין ועל האוסר להביא ראיה, ולדבריו בתוך הבית בודאי מותר. אך אף למאן דמחמיר בעציץ בחוץ בתוך הבית יש לדון להקל, וראיתי בספר השמיטה לגרימ"ט (סוף פ"ו) שהסתפק בזה וכתב דבעציץ נקוב בתוך הבית יש לעיין להקל, ובהערה שם הביא מה שכתב לו הגר"ח ברלין שדעתו מסכמת להקל בזה אחר שהירושלמי פ"ק דערלה מבעיא ליה באילן שנטעו בתוך הבית אי נוהג בו בכלל דין שביעית, וא"כ יש להקל בגידולים שבתוך הבית בנוגע לאיסור ספיחין שהוא דרבנן ובפרט בשביעית בזה"ז שהיא דרבנן לדעת הרבה פוסקים. עכ"ד.

והנה הם דיברו בעציץ נקוב, ויש לדון אם יסברו דהדין כן אף בקרקע הבית בלא עציץ, ונ"ל דלדעת הרימ"ט אין הכרע שיסבור להקל אף בבית ממש כי דעתו דבלא עציץ חמיר מבעציץ נקוב (כמו שהבאתי בריש סי' ג'). אך מדברי הגר"ח ברלין נראה שיסבור להקל בזה כי טעמו שייך אף בקרקע הבית, ומה שלא דיבר ע"ז הוא מחמת שאינו מצוי.

על פי המתבאר עד כה, כתבתי בסו"ס ב' שיש להקל אף בחצרות ומרפסות וכד' בשביעית בדברים שנחלקו הפוסקים בדינם או בדברים שיש ספק בדינם. ובסי' ג' כתבתי דנפק"מ בזה לעניין דין עציצים בשמיטה. ובכאן אכתוב עוד כמה נפק"מ בס"ד בדרך קצרה, ואף שיש מה להאריך יותר, לע"ע אסתפק בזה.

א.

דין ספיחין בבית ובחצר

בדבר מה שגזרו חכמים שיהיו כל הספיחין הצומחים בשביעית אסורים באכילה מפני עוברי עבירה שלא ילך ויזרע בתוך שדהו וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחין הם (ע"י רמב"ם פ"ד משמו"י ה"ב).

יש לדון בדין ספיחין בבתים ובחצרות. ואחלק הנידון לג' חלקים. א. הדין בעציץ שא"נ. ב. הדין בעציץ נקוב. ג. הדין בקרקע ממש בלא עציץ.

ואתחיל הקל תחילה, דבעציץ שא"נ בבית נראה ברור דאין נוהג בו ספיחין, דהא דעת הרבה פוסקים דאין שביעית נוהגת בו כלל, כמו שהבאתי בסי' ג', ובמקום דשרי לזרוע לכתחילה, בודאי לא גזרו חכמים ספיחין. וע"י משפטי ארץ דאף בלא בית יש להקל בספיחין בעציץ שא"נ (ומה שציין שם לספר

אמונה הנ"ל משמיה דהגרי"ש אלישיב, וכתב על זה דכנראה הוא מספר משפטי ארץ סוף פ"ח ושם מיירי בעציץ שאינו נקוב.

לענ"ד טעה בזה, כי בדרך אמונה ציין תחילה למראה הפנים והוא מיקל בבית אף בגידולין שבקרקע הבית בלא עציץ כלל, ואח"כ כתב הדרך אמונה שכך גם דעת הגריש"א, משמע דאף הוא מיקל בבית גם בלי עציץ, ובאמת כן מטו משמיה בספר משפטי ארץ (פרק ט"ז אות י"ט) דאין איסור ספיחין נוהג בבית, בלא לחלק בין עציץ לבלי עציץ. ומה שציין בשיח השמיטה למשפטי ארץ בסוף פ"ח התם מיירי בעציץ בלא בית ובזה הביא משמיה דהגריש"א לחלק בין נקוב לאינו נקוב. ומה שכתב שם עוד בשיח השמיטה שכך שמע מאביו הגר"ח קנייבסקי, שאין להקל בבית אלא רק בצירוף עציץ שא"נ. הנה בדרך אמונה נראה שדעתו נוטה להקל בזה, וכנ"ל].

אך אכתי יש לדון כיצד הדין בתבואה או ירקות שדרך לזורעם בשדות, וצמחו בעציץ שבתוך הבית, וצדדי הספק כי בעציצים שבבית כן דרך לזרוע כמה מיני גידולים, וגם דרך העולם שזורעים בשדות ובגינות תבואה וירקות, אבל לזרוע תבואה וירקות בעציץ שבבית זה אין דרך. ויש להסתפק האם באופן כזה של אינו דרך גזרו חכמים או לא.

ונ"ל לפשוט הספק מדין שדה כרם שבה מפורש הדין דאין איסור ספיחין נוהג בה כי אין דרך לזרוע בה מחמת איסור כלאי הכרם, ולכן מה שצמח בה מותר מדין ספיחין. והנה

ויש להעיר על דבריהם דבבית יש עוד קולא מחמת שאין דרך לזרוע בבית, ומצינו בהדיא דלא גזרו חכמים בספיחין על שדות שאין דרך לזרוע בהם, וכן מצינו שלא גזרו ספיחין על מיני גידולין שאין דרך רוב בנ"א לזורעם (עי' רמב"ם פ"ד משמו"י ה"ג וה"ד), וראה מש"כ (בריש סי' ב') בשם מראה הפנים שפירש שכל האיביעא בירושלמי באילן שנטעו בתוך הבית היא בדין ספיחין, ושם כתב שהרמב"ם לא הזכיר הספק משום שפשט הדין לקולא מחמת שאין דרך לזרוע בבית. ואם כי הבאתי לדחות את פירושו בהבנת דברי הירושלמי מ"מ סברתו קיימת להקל בספיחין שבבית מטעם זה.

וראיתי כן בדרך אמונה (פ"ד משמו"י בצה"ל אות נ"א) שכתב דספיחין העולים בתוך הבית מותרים כי אין דרך לזרוע בבית, וציין למש"כ המראה"פ ושראה כן משמיה דהגרי"ש אלישיב. אלא שאחר זה כתב שם דממה שהורה החזו"א לקרן הענפים שיצאו חוץ לעציץ שבבית נראה שחשש לספיחין אף בבית, והניח בצ"ע.

ולענ"ד אין קושי בזה, כי החזו"א דיבר בעציץ, ובעציץ שבבית כן דרך לזרוע לפעמים איזה מיני מאכל, ואולי על מינים אלו שדרך לזורעם חשש החזו"א לספיחין, אך בבית שאין דרך לזרוע כלל גם הוא יודה דמותר, והכל לפי העניין.

[ובהיותי בזה אציין דמש"כ בספר שיח השמיטה (פי"ד אות ל"ד) שאין להקל בבית אלא רק בעציץ שא"נ, וציין למש"כ בדרך

ע' משמרת השביעית (עמ' קע"ב) בביאור
הסוגיא שם וצדדי הספק בזה. ובס' עוז
בהדר על הל' ד' מינים (בשער ד' ס' ב') באורך.

ובדרך אמונה (פ"ז משמו"י הי"ט ובצה"ל שם)
כתב דיש להחמיר בזה, והביא כן מכמה
אחרונים, וכת' דנפק"מ לגבי הדסים, ושראה
שהחזו"א נהג בעצמו חומרא בזה.

אך כתב ששמע שהחזו"א צידד להקל בזה,
ושכן כתב בס' ציץ הקודש (ח"א סי' ט"ו)
משמיה דהמהרי"ל דיסקין שיעץ לסוחר
האתרוגים דסוכות למכור האתרוג בהבלעה
עם ההדסים, מוכח שסבר שאין בהם
קדושה. וכת' בדרך אמונה דאולי סברו כן
משום דבזמנינו אין רובן עומדים לריח אלא
לנוי או למצוה. אך במשמרת השביעית (שם)
דחה דא"א לו' כן בדעת המהרי"ל דיסקין,
ע"ש.

ויש שלמדו דדעת המהריל"ד היתה להקל
בד"ז מחמת ששביעית בזה"ז דרבנן ולכן
אזלינן לקולא בספיקותיה (וכעין מ"ש בפאה"ש
אודות הספק בבית).

ובמיני בשמים שגדלים במקום המסופק יש
להקל שלא לנהוג בהם בקדושת שביעית
[אמנם לגבי עבודות הקרקע אין קולא בהם
יותר משאר גידולים].

ג.

קניית קרקע לקיום מצווה מן המזבח
ולסיים בטוב אכתוב בזה עוד נפק"מ ע"פ
מה שכתב הרידב"ז (בהקד' לקונטרס השמיטה):
והנה קניתי כברת ארץ קטנה סמוך לעה"ק

בכרם בודאי יש דרך לגדל בה גפנים, וזהו
הייעוד שלה, ובכל זאת התירו בה את
המינים שאין דרך לזורעם שם בכרם. וא"כ
הוא הדין נמי בעציצים שבבית שהגידולים
שאינן דרך לזורעם בעציץ יהיו מותרים, אף
שדרך לזרוע שם גידולים אחרים.

והנה עד כה דיברנו אודות גידולים שבבית
שאינן בהם דין ספיחין כי אין דרך לזרוע
בבית, אמנם בחצר כיון שדרך לזרוע בה
כמה מיני גידולים, אזי באלו הגידולים לא
שייך למימר קולא זו. אך מכל מקום יען ואף
חצר לא נפקא מכלל הספק דירושלמי ואינו
ודאי ששביעית נוהגת בחצר (כמו שהתבאר
בס' א'), וספיחין אין איסורם אלא מדרבנן,
ושביעית בזה"ז דרבנן, נ"ל דדי בזה כדי
להקל בזה במקום הצורך, וכעין מש"כ בס'
השמיטה להקל בבית בספיחין. (וזה דלא
כהחזו"א שחשש לספיחין בבית, ובודאי
יחשוש גם בחצר).

וכיוצ"ב ראיתי בספר אור לציון (שביעית פ"ו
ה"א בהערות) שכתב שבמקומות שיש ספק אם
הם מא"י או מחו"ל יש מקום להקל בהם
ולתתיר את הספיחין באכילה.

ב.

דיני מיני בשמים

בירושלמי (פ"ז ה"א) יש ספק אם נוהגת
קדוש"ש במיני בשמים שאין להם שימוש
למאכל אלא רק לריח, ולא איפשטא.

הזאת תובב"א וקניתי וזכיתי בעדי ובעד כל קהל ישראל הנפוצים בכל קצוות תבל ולקיים בשנה הבעל"ט כדת התורה ושבתה הארץ שבת לה', ויזכו כל ישראל במצוה הזאת ע"כ. ומשמע מדבריו שיש עניין לטרוח ולהביא עצמו לידי חיוב מצוות שמיטה בפועל, ואכן מנהג הרבה מישראל המהדרין אחר המצוות להביא עצמם לידי חיוב במצוות השמיטה, ויש גם ארגונים שדואגים לזה ומתוך שלא לשמה בא לשמה.

וצריך לידע דע"פ דברינו מי שיש לו איזה צמחים בבית או אפילו במרפסת או בחצר, אף אם זרועים באדמה ממש בלא עציץ, אין הוא מקיים בזה את המצוה בוודאות בחיוב גמור ושלם, כי יש צדדים לומר שהמקומות הללו פטורים מן השמיטה, וע"כ אם רוצים להדר ולחייב עצמם בחיוב יותר גמור ומוחלט, יטרחו לקנות קרקע בשדה ממש, כעין מה שעשה הרידב"ז.

סיכום ענייני שביעית המתבארים בקונטרס זה

בשאלות מעשיות אין לסמוך על האמור ויש לשאול לחכם

א. ספק הירושלמי

בירושלמי יש ספק אם מצות שביעית נוהגת בגידולים שגדלו בכל ארץ ישראל ללא יוצא מן הכלל, או שנוהגת רק בגידולי שדה וחרם. לפי הצד ששביעית נוהגת רק בגידולי שדה וחרם אזי הדין שאילן שנמעהו בתוך הבית לא תנהג בו מצוות שמיטה כלל, ומותר לעשות בו מלאכות כרגיל בכל שנה וגם אין צריכים לנהוג קדושה בפירותיו^א.

ב. אם חצר בכלל הספק

מדברי הרמב"ם מבואר שלפי צד זה לא רק בבית יהיה הדין כך אלא אף בגידולי חצר^ב. [ואף בדעת שאר הראשונים לא מצאנו מי שחלק על דעת הרמב"ם בפירוש^ג. ואמנם מצינו באחרונים מי שחלק ע"ז, אך למעשה גם הדין בחצר לא יצא מכלל ספק^ד.]

ג. עוד מקומות שהם בכלל הספק

א. סי' א' סק"א.

ב. שם.

ג. בדעת הראב"ד עי' סי' א' סק"א וסק"י, בדעת

הרא"ש עי' סי' א' סק"ח סק"ט וסק"י.

ד. סי' א' סק"ד, וסי' ב' סק"ז, ועי' סי' ב' סק"י.

ה. סי' ב' סק"ז.

ו. סי' ד'.

ז. סי' ב' סק"ז וסק"ט

ח. סי' א' סק"ה

ט. סי' א' סק"ב.

מן הסוגיות נראה שאלו הם המקומות שיש ספק אם שביעית נוהגת בהם:

בבתים, ומקומות אחרים שיש להם תקרה^ה, וכן בחממות קבועות^ו (יש שרצו לומר שדי בכך שימתחו סככת עראי בשדה כדי להפוך אותה למקום מסופק, ויש חולקים^ז).

אף במקומות שאין בהם תקרה אך יש בהם שימוש ייעודי, כמו חצרות הבתים או מרפסות, וכן גנות שמתשמישים בהם כמו במרפסת וכיוצ"ב. הם בכלל הספק^ח.

אמנם, במקומות ללא תקרה, אם הפסיקו להשתמש בהם בשימוש הרגיל והחלו להשתמש בהם כמו שמשתמשים בשדה לזריעה או לנטיעה אזי נראה שאין להקל. (דבר זה אינו שכית, ויש כמה תנאים שבהעדרם א"צ להחמיר בזה, פרמי הדין בזה מבוארים בפנים)^ט.

ועל פי כלל זה כתבנו כמה דוגמאות שניתן להקל בדנים במקומות המסופקים הללו, כמבואר בסעיף הבא:

ה.

בעציץ שאינו נקוב – דהיינו עציץ שאין לו נקב בתחתיתו, והוא עשוי מחומר אטום שחוסם מהצמח אפשרות יניקה מהקרקע שתחת העציץ (אם ישנו נקב אלא שתחתיו מונח כלי הרי זה כאילו אין בו נקב כלל) ^ג.

בעציץ נקוב – בעציץ נקוב העומד ע"ג רצפה שחוסמת את היניקה (כשהעציץ עומד ע"ג ריצפה כמו שמצוי היום בבתי, שיש מרצפות ותחתיהן חול ים ובמזון, אם העציץ עומד בקומה גבוהה, אפשר להקל להחשיבו כעציץ שא"ג, אף אם יוצאים ממנו ענפים לציד העציץ, אך בקומת קרקע, שאין הפסק אוויר משמעותי בין הרצפה לקרקע שתחת הבניין אין להקל אלא אם כן הריצפה עשויה מאבן טבעית, כמו רצפת שיש) ^ד.

גידולי חממות – עי' בהרחבה בס' ד'.

בשמים – אם צומחים במקומות הללו מיני בשמים שאינם מיועדים למאכל כגון הדסים וכיוצ"ב, אפשר להקל שלא לנהוג בהם קדושת שביעית ^ה [אך יש לשים לב שכאן אין היתר

במקומות פתוחים שאינם שדה חקלאית ממש אך גם אינם מיועדים לשימוש מיוחד, כגון גנות שאין בהם שימוש, חורבות של בתים, אדמות שבציד דרכים, וכיוצ"ב. נראה ששביעית נוהגת בהם ללא ספק ^ו.

ד. הברעת הספק

יש ג' שיטות כיצד הדין בהברעת ספק הירושלמי: יש אומרים שהספק נפשט לקולא, יש אומרים שהספק נפשט לחומרא, ויש אומרים שהספק נותר בעינו ואין בו הברעה.

לרעה זו שאין בספק הברעה יש אומרים שמכיון ששביעית בזה"ז נוהגת רק מדרבנן אזי הדין למעשה לקולא, ויש חולקים ומחמירים ^א.

ה. נפק"מ לקולא מחמת הספק

נראה לומר שבמקרים שיש ספק או מחלוקת אם הם מותרים או אסורים בשביעית, אזי אפשר להקל בכל אותם המקומות המסופקים בצירוף זה שיש ספק בעיקרם אם שביעית נוהגת בהם ^ב.

וכיוצ"ב יש לדון להקל במקום צורך במלאכות דרבנן באלו המקומות המסופקים בצירוף הא דשביעית בזה"ז דרבנן.

י. סי' א' סק"ה.

יא. סי' ב' סק"ג וסק"ב.

יב. סי' ב' סק"י.

ג. סי' ג' סק"ב.

יד. סי' ג' סק"ג וסק"ד.

טו. סי' ה' סק"ב.

לעשות בהם עבודות האסורות אלא רק לעניין
שלא לנהוג בהם קדושת שביעית].
ספיחין - ירקות וכד' שגדלו במקומות המסופקים
יש מקום להקל בהם ולהתיר את הספיחין
באכילה ^{טז}.

[illegible]

From the collections of: the British library (or.9159)

בסימן ג' ס"ק ד' הזכרתי את כתה"י של חי' רבינו קרשקש המיוחסים לריטב"א (מאוסף המוזיאון הבריטי בלונדון) בסוגית עציץ נקוב המונה ע"ג יתדות בגיטין ד"ז ע"ב שכתוב בו בהדיא "ולר' יאודה" שלא כנוסח אחר שהיה לפני כמה מן הפוסקים. הנני מצרפו כאן לתועלת הרבים.

וזה"ל (מאמצע השורה הראשונה): א"ר זירא עציץ נקוב המונח ע"ג יתדות (פי') ויש בו עפר ח"ל באנו למחל' ר' יאודה ורבנן רבנן יונק אפי' למעל' מי' ולר' יאודה דוקא למט' מי' אבל לא למעלה ...